

Alled Fou 5

könyv
könyvtár
könyvtáros

1996
január

KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

1996. január

Tartalom

Könyvtárpolitika

Miniszeri levél	3
Együttműködési megállapodás az MKE és a KIK között	4

Konferenciák

W. Salgó Ágnes: Főbb problémák a nemzetközi gyakorlat tükrében	6
P. Vásárhelyi Judit: Régi hazai nyomtatványok adatbázisainak elvei	12
Szalai Enikő: Tudósítás a Magyar Olvasástársaság 8. konferenciájáról	18

História

Sarusi Mihály: Lipták Pali mondja	21
--	----

Könyv és Nevelés

P. Kovács Imre: Régi és mai epizódok a soproni líceumi könyvtár történetéből	28
---	----

Műhelykérdések

Tószegi Zsuzsanna: A legújabb multimédia CD-ROM-ok	38
Nagy Zsoltné: Adalék a kurrens magyar sajtó sajátosságaihoz	45
Palyik Katalin: Gondolatok az elektronikus publikációról	54
Hírlevél a Magyar Könyvtárosok Egyesülete tagjaihoz	57

Lapunk e számában a Vasas Alkotótáborok képzőművészeinek illusztrációiból válogattunk. Művészeti vezető: Buna Konstantin festőművész.

From the contents

Letter of the Minister of Culture and Education to the Board of the Association of Hungarian Librarians (3);

Text of the agreement on cooperation concluded between the Association of Hungarian Librarians and the Chamber of Libraries and Information Institutes (4).

Cikkeink szerzői

P. Kovács Imre, a Köznevelés ny. főszerkesztő-helyettese; *Nagy Zsoltné*, az OSZK osztályvezetője, *Palyik Katalin*, a Békéscsabai Megyei Könyvtár munkatársa; *W. Salgó Ágnes*, az OSZK osztályvezetője; *Sarusi Mihály* író; *Tószegi Zsuzsanna*, az OSZK osztályvezetője; *P. Vásárhelyi Judit*, az OSZK osztályvezetője

Szerkesztőbizottság:

Domsa Károlyné elnök

Csaba Gabriella, Maurer Péter, Poprády Géza, Tóthné Környei Márta

Szerkeszti:

Vajda Kornél

A szerkesztőség címe: 1054 Bp., Hold u. 6. – Telefon: 153-3763

Közreadja: a Könyvtári és Informatikai Kamara, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete, a Művelődési és Közoktatási Minisztérium, az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, az Országos Széchényi Könyvtár

Felelős kiadó: **Poprády Géza**, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója

Készült az OSZK Nyomdaüzemében

Felelős vezető: **Burány Tamás**

Terjedelem: 5,7 A/5 kiadói ív. Munkaszám: 95.347

Lapunk megjelenéséhez támogatást kaptunk a Nemzeti Kulturális Alaptól

Terjeszti az Országos Széchényi Könyvtár

Előfizetési díj 1 évre 2400 forint. Egy szám ára 200 forint

HU-ISSN 1216-6804

Miniszteri levél

Vajda Erik elnök úrnak
Magyar Könyvtárosok Egyesülete
Budapest

Tisztelt Elnök Úr!

Az Egyesület elnökségének aggodalmát a könyvtári rendszer egyetlen elemének meghirdetett támogatási terve miatt megértem, hiszen az elmúlt évtizedekben a könyvtárügy fejlesztésére a költségvetésben nem állt rendelkezésre elegendő forrás. A világot átfelvelő és lassan országunkban is kiépülő adatátviteli hálózat összeköti a könyvtárakat, s egyben egymásra utaltságukat is erősíti. A könyvtárak közös munkája, egymás szolgáltatásainak átvétele szakmai és gazdasági kényszer.

Egy könyvtár nem lesz képes sosem a világ dokumentum- és információteremtésének gyűjtésére, de közös könyvtári munkával minden állampolgár számára hozzáférhetővé teheti azt. E munka alapjait megteremtő információs infrastruktúra fejlesztését a jövőben is elengedhetetlennek tartjuk, s tervezzük e kormányzati programon belül önálló könyvtárfejlesztési projekt megindítását is.

A könyvtári rendszer működéséért, fejlesztéséért és a tudománypolitikai feladatok végrehajtásáért felelős tárca nem szemléli a könyvtárakat hagyományos módon, fenntartók szerint csoportosítva. A könyvtári szolgáltatások extenzív és intenzív igénybevételének növekedése, s ezzel párhuzamosan a könyvtárfenntartás napi gondjainak szaporodása, az információellátási problémák jelentkezése felerősítette a könyvtári rendszer újraszervezésének és szakmai fejlesztésének igényét.

A könyvtárfenntartók forrásainak szűkülésével a korábban országos vagy regionális méretben szolgáltatásokat nyújtó könyvtáraknak csökken a teljesítőképességük. Elsősorban saját fenntartójuk igényeinek kielégítésére törekednek, s a hatókörükön túlmutató feladatok finanszírozását a kormányzattól várják. Tartalékaik elfogytak, s a gazdaságos, közös fejlesztéseknek még nem alakultak ki a jogi, pénzügyi stb. feltételei. Ezért az állam és a könyvtárfenntartók közös – szerződésben rögzített – felelősségét tükröző költségvetési fedezet biztosításának előfeltétele számos szakmai kérdés tisztázása és törvényben való rögzítése.

A könyvtárügy súlyponti kérdéseivel foglalkozó szakmai fejlesztési koncepció kidolgozásában munkatársaim is részt vettek. A már kidolgozott előzetes rendszerterv megvitatását a tudománypolitika illetékeseivel még ebben az évben szeretnénk megkezdeni, s elfogadása esetén sor kerülhet egyes irányainak részletes kimunkálására is.

A tárca kidolgoztatta és a költségvetési tárgyalásoknál képviseli „A felsőoktatást szolgáló könyvtári hálózat korszerűsítési tervé”-t, amely a nemzetközi trendek és a fent említett rendszerterv nyomán figyelembe vette a hazai szakiro-

dalmi és információs rendszer majdani kiépítésének szükségességét. A könyvtárakat szelektíven, szolgáltatás, funkciórendszer, hatókör szerinti besorolásuk figyelembevételével kívánja fejleszteni.

Az ország legkisebb könyvtárának számára is szolgáltatásokat előállító nagykönyvtárak fejlesztési prioritása mellett hirdettük meg a könyvtárak éve programot. Tudjuk, hogy a közművelődési könyvtárak valamennyi problémáját nem oldjuk meg 1996-ban. Támogatásunkkal elsősorban fenntartóik figyelmét szeretnénk felhívni a két legégetőbb kérdés megoldására: az állománybeszerzési keretek növelésének szükségességére és az országos adatátviteli hálózathoz való csatlakozás sürgősségére.

A könyvtári-információs rendszer fejlesztése a kormányzat által végrehajtandó stratégiai befektetésnek tekintendő. A magyar tudomány és kultúra teljesítményének közvetítése érdekében a könyvtári törvény előkészítő munkálatainak felgyorsításával párhuzamosan tervezzük kidolgozni a szakkönyvtárak közös munkálataiként megvalósuló nemzeti adatbázisok építésének támogatási rendszerét.

Remélhetőleg az 1996-os esztendő jelentős előrelépést eredményez a könyvtárügy egészének fejlődése szempontjából, s a tennivalók megvalósításában továbbra is számíthatunk a könyvtárostársadalom segítségére.

Budapest, 1995. november 20.

Üdvözlettel

Dr. Fodor Gábor

[A leköszönő miniszter utal levelében a jövőre is. Az ezzel kapcsolatos kérdésekről utódját szeretnénk majd megkérdezni. Remélhetőleg mihamarabb közölhetjük az interjút az MKM új miniszterével, Magyar Bálinttal.]

Együtműködési megállapodás

*a Magyar Könyvtárosok Egyesülete
és
a Könyvtári és Informatikai Kamara
között*

A Magyar Könyvtárosok Egyesülete (MKE) és a Könyvtári és Informatikai Kamara (KIK) elengedhetetlennek tartja, hogy a két szervezet – önálló arculatának és cselekvési szabadságának teljes megóvása mellett – a lehető legszorosabban együttműködjön a könyvtárak (és szaktájékoztató intézmények) és a könyvtárosok (és szaktájékoztatók), ill. tágabban a könyvtárhasználók/információhasználók érdekében. Az alábbi megállapodás ezt a célt szolgálja.

1. Az MKE és a KIK bármelyike bármely területen kezdeményezhet együttműködést (közös tevékenységet, közreműködést a másik szervezet tevékenység-

gében, kölcsönös tájékoztatást stb.). A másik fél köteles a kezdeményezést megvizsgálni és arra reagálni.

2. A felek kötelezik magukat, hogy egyikük sem lép fel a könyvtári szakma kizárólagos képviselőjeként.

3. A felek az elnökségi ill. képviselőtestületi üléseken tárgyalt, a másik fél érdeklődésére számot tartó kérdésekről és az ott hozott döntésekről a KIK Híradójának, ill az MKE Hírlevelének, valamint a jegyzőkönyvek megfelelő részeinek megküldésével tájékoztatják egymást.

4. A 3. alatt említett ülésekre a felek – a kölcsönös érdekű pontok tárgyalására – szükség szerint meghívják egymás képviselőit.

5. A felek törekszenek arra, hogy a könyvtárak felügyeletéhez, a könyvtárügyön kívüli szervezetekhez, ill. a társadalom szélesebb rétegeihez eljuttatni kívánt ajánlások, javaslatok közös MKE/KIK állásfoglalások legyenek.

6. A felek kölcsönösen – titkárságaik útján – előzetesen tájékoztatják egymást rendezvényeikről, ill. akcióikról, legalább is ami az országos (központi) rendezvényeket, akciókat illeti. Törekszenek e tájékoztatás kiterjesztésére a szervezetek/tagozatok rendezvényeire is. E tájékoztatás célja – az időpontok ütközésének elkerülése mellett – közös rendezvények, akciók szervezése.

7. A felek kölcsönösen tájékoztatják egymást nemzetközi kapcsolataikról (új kapcsolatok, lényegesebb események), és törekszenek e kapcsolatok összehangolására.

8. A felek kölcsönösen megküldik egymásnak kiadványaikat.

9. A felek támogatják az MKE szervezetei és a KIK tagozatai közötti közvetlen kapcsolatokat és együttműködést. E célból kicserélik szervezeteik/tagozataik címjegyzékét.

A jelen megállapodást az MKE elnöksége és a KIK képviselőtestülete jóváhagyta. A megállapodás mindaddig hatályban marad, míg valamelyik fél módosítását vagy megszüntetését nem kezdeményezi. E megállapodással a korábban kötött megállapodás érvényét veszti.

Budapest, 1995. november 29.

Vajda Erik
az MKE elnöke

Zalainé Kovács Éva
a KIK elnöke

A XVI–XVIII. századi könyvek számítógépes feldolgozásának problémái

A fenti címmel rendezett nagyszabású tudományos konferenciát a Nemzeti Kulturális Alap, az MKE és az Országos Széchényi Könyvtár 1995. december 5-én, az OSZK nagy előadótermében. A gazdag tematikájú és igen magas szakmai színvonalú rendezvény két – közérdeklődésre számot tartó – előadását közöljük az alábbiakban.

Főbb problémák a nemzetközi gyakorlat tükrében

A számítógépes adatrögzítés a könyvtári feldolgozás és együttműködés új formáit teszi lehetővé, megvalósíthatónak látszik egy nemzetközi online katalógus kiépítése, melynek révén felgyorsulhat az információáramlás, s leküzdhetővé válnak a földrajzi távolságok.

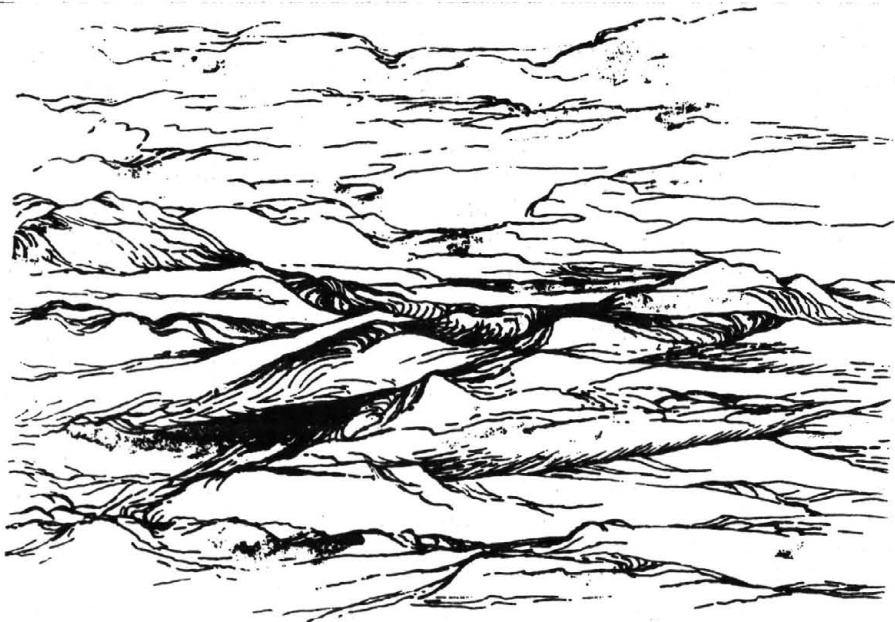
Az elmúlt évtizedekben a világ számos könyvtárában kezdtek bizonyos állományrészeket számítógépes adatbázisban rögzíteni; az egyes országok kialakították saját rendszerüket, nemzeti programjukat. Az alkalmazott szabványok és szoftverek különbözősége viszont éppen az egységes adatbázis majdani létrehozását teszi kétségessé. Az 1989. évi párizsi IFLA konferencián a résztvevők elhatározták, hogy nemzetközi megbeszélést szerveznek a régi könyvek számítógépes feldolgozásának helyzetéről. A konferencia szervezését a British Library és a Bayerische Staatsbibliothek vállalta, s meg is valósult 1990 novemberében Münchenben. A 64 résztvevőt személy szerint hívták meg, s többségük a nyugat-európai könyvtárakat képviselte, de voltunk néhányan az ún. kelet-európai országokból is, továbbá jelen voltak az Európai Közösség, az IFLA, a Library of Congress, az OCLC (Online Computer Library Center) és az RLG (Research Libraries Group) valamint az Eng.STC (The English Short Title Catalogue) képviselői is. A konferencia anyaga, kiegészítve néhány ott el nem hangzott előadással, nyomtatásban is megjelent 1992-ben, angol nyelven. Részletes ismertetését a közelmúltban készítettem el, s hamarosan olvasható lesz a Könyvtári Figyelőben.

A konferencián szóba került szinte valamennyi probléma, több felszólaló hangsúlyozta, hogy az egységesítés terén különösen nehéz egy mindenki számára elfogadható megoldást találni. Így például különböző formátumok használatosak az egyes országokban (MARC, USMARC, UKMARC, UNIMARC, MAB-DB stb.), valamint különbözőek a katalogizálás szabályai is (RAK, PICA,

AACR2 stb.), bár egyre inkább általánosan elfogadottá válik az ISBD(A), megoldatlan még személy- és testületi nevek egységesítése. Jól illusztrálja a helyzetet a nemzetközi összefogásban egyébként vezető szerepet játszó német és amerikai gyakorlat eltérése, mert míg a német katalógizálási szabályzat (RAK-WB) elfogadja a 61-es párizsi és a 69-es koppenhágai nemzetközi konferencia ajánlását, mely szerint az eredeti nyelvű névalakot kell használni az ókori és középkori szerzők valamint egyes testületi nevek (pl. egyházi szervezetek) esetében, addig az angol-amerikai szabályzat (AACR) az angol nyelvű formát teszi kötelezővé. Mivel pedig az amerikai gyakorlatban meghatározó szerepet játszó Library of Congress is ezt fogadta el, számos amerikai könyvtár is ehhez kapcsolódott. Akkor viszont mi lesz az online rendszerrel, mely kontinenseket kapcsolhat össze?

Az egységes gyakorlat kialakítása alapvető feltétele mindenféle együttműködésnek, bár megvalósítása közel sem egyszerű. A régi könyvek kategóriájába a kézi sokszorosítással, nyomtatással készült könyveket soroljuk a könyvnyomtatás kezdetétől újabban 1830-ig. Aki egy kicsit is tájékozott ezen időszak kiadványai-ban, képet alkothat a regisztrálandó anyag sokféleségéről, eltérő jellegzetességeiről, egyedi problémáiról. Elfogadhatjuk Richard Christophersnek, az IFLA ISBD(A) Munkacsoport elnökének a véleményét, melyet az ISBD(A) bevezetőjében fogalmazott meg: „A példák olykor eredménytelen keresése arról győzött meg, hogy a régi könyvek több nehézséget okoznak, mint amennyit egyetlen szabályzatszöveg megoldhatna: mert ha mindenre kitérne, elfogadhatatlanul hosszúvá és bonyolulttá válna a szabályzat, és mégsem terjedhetne ki mindenre. A minden szabálynak fittyet hányó dokumentumok esetében csak azt tanácsolhatom, hogy járjanak el az ISBD(A) szellemében, és használják a józan eszüket. A régebbi könyvek katalóguscédulái mindenkor kikerülhetetlen megalkuvást jelentettek a teljes bibliográfiai leírás és a lelőhelyjegyzékszerű megközelítés között, egyrészt azért, mert az általános katalógus nem tartalmazhatja az előbbinek valamennyi részét, másrészt teljes leírásokat sohasem tudnak készíteni olyan egységekről, amelyek közül sok csak egyedi jellegzetességei folytán azonosítható valamely adott kiadás tagjaként, és ezért a sommásnál teljesebb kezelést igényelnek.”

A régi könyvek számítógépre vitt katalógusa igényes feltárás esetén sokkal több információval szolgálhat, és gyorsabb keresést tesz lehetővé, mint egy hagyományos katalógus. Az adatok bevitelének többféle gyakorlata létezik: a **retrospektív katalógus konverzió** (röviden: **retrokonverzió**), amikor egy már meglévő katalógust visznek fel számítógépre, illetve a **retrospektív katalógizálás**, amelynek során a könyv kézbevitelével rögzítik az adatokat, részint akkor, ha a könyvanyag addig katalógizálatlan volt, vagy a meglévő katalógusok tartalmilag nem kielégítőek. Világszerte több könyvtárban végzik a nyomtatott vagy jó állapotú katalógusok anyagának számítógépre való bevitelét scannerrel, de ez a módszer meglehetősen sok elméleti és gyakorlati problémát vet fel. Azt, hogy egy gyűjtemény a retrokonverziót vagy a rekatalógizálást választja-e, több tényezőtől függ. Először is attól, hogy milyen színvonalú katalógusokat lehet felhasználni, milyen technikával és szoftverrel lehet az adatokat átvinni, s mindez mekkora állományt érint. A nagyobb és tehetősebb könyvtárak általában mindkét gyakorlatot alkalmazzák, de költség- és időkímélés miatt lehetőleg a minimumra csökkentik a könyvek kézbevitelét. Ebből viszont igen sok hiba származhat. A

British Library a meglevő nyomtatott katalógusait konvertálja, de a 16–18. századi anyag esetében valamennyi tételnél ellenőrzik a címlapot, sőt szükség esetén a könyv egyéb jellemzőit is.

Nagyon tanulságos a németországi helyzet. Az egykori nyugatnémet könyvtárak közül a müncheni *Bayerische Staatsbibliothek* és a *Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek (Göttingen)* rendelkezik a legnagyobb régi könyvanyaggal. Már a hatvanas évek elején felmerült az igény, hogy a kézzel írt, nem kielégítő, régi katalógusokat számítógépre vigyék. Maga a project a próbamenettel 1981-ben indult Münchenben, 1985-ben pedig Göttingenben. Az állomány nagysága Münchenben 1501-től 1840-ig 600 000 címet jelent, Göttingenben pedig az ottani időhatár kiterjesztésével 1945-ig 1,1 milliót. Természetesen a programot egyik könyvtár sem tudná csupán saját erőből és munkatársi gárdával végrehajtani, az egész németországi retrokonverziót Deutsche Forschungsgemeinschaft támogatja. Az iszonyatosan nagy anyagra való tekintettel szóba se jöhet a könyvek kézbevétele, a Deutsche Forschungsgemeinschaft könyvtári bizottsága csupán a konverziót engedélyezte. A rekordok az ISBD és a RAK-WB (Regeln für die Alphabetische Katalogisierung. Bd. 1. Regeln für Wissenschaftliche Bibliotheken. Wiesbaden 1983.) A konverzió tehát ebben az esetben azt jelenti, hogy a rekordok azokat a bibliográfiai információkat tükrözik, amelyeket a régi katalógusok tartalmaztak, a könyveket nem veszik kézbe, kivéve néhány különleges esetet, amikor az egységesített címfejekhez vagy más kulcsfontosságú mezőkhöz ez elengedhetetlen. Megállapították a személyenkénti napi normát is, ez először 45 cím volt, de hamarosan bebizonyosodott, hogy ez teljesíthetetlen, ezért később 35-re csökkentették. Az 1840-ig megjelent művek a Bayerische Staatsbibliothekban korábban csak a nagy fólió méretű, kézzel írt, kötetes katalógusokban voltak elérhetők, 1841-től pedig 18 x 44 cm méretű, negyedrért kartonokon talál-

hatók, tehát azok az 1841 utáni beszerzések is, amelyeknek impresszuma 1840 előtti. Ezeket a kartonokat is kézzel írták, s még a német kollégák szerint is nehezen olvashatók. Ugyanezt a rendszert vezették be egykor itt a Széchényi Könyvtárban is, ez az a bizonyos „müncheni katalógus”, melynek csupán egy része lett rekatalogizálva, ill. ha az összes fontos adat a lap tején volt található, modern katalóguscédula nagyságú fotója került be a modern cédulakatalógusba. Az is külön nehézség, hogy a címfelvétel a szerző neve után a cím első, nominatívusban álló főneve alatt történt, tehát meglehetősen eltér a mai gyakorlattól. Münchenben először a kötetkatalógust vitték számítógépre, beérve az ott feltüntetett adatokkal, ez kb. 522 000 címleírást jelentett. A negyedrért kartonokon levő anyag kezelése már jóval nehezkesebbnek bizonyult. Ki kellett válogatni az időhatárig terjedő anyagrészt, ami 2,4 millió karton átnézését jelentette, abból az átemeltek száma 140 000. Ezt a műveletet a számítógépre vitelkor itt nálunk is el kell végezni a modern és a müncheni katalógusban. Mint említettem, a címleírások csupán a legszükségesebb bibliográfiai kiigazításokkal, de lényegében a könyvek kézbevétele és a kutatás újabb eredményeinek figyelembevétele nélkül kerülnek az adatbázisba. A teljes anyag előzetes kiadása 1987-ben meg is jelent a Saur cég gondozásában. A kötetek megtekinthetők itt nálunk is, a Régi Nyomtatványok Tára segédkönyvtárában. Az adatfeltárás mélységét az egykori címleíró szempontjai határozzák meg. A címleírások általában igen rövidek, s ez az egyes kiadások megkülönböztetését olykor lehetetlenné teszi. A helyesírási jellegzetességek, melyek ugyancsak a kiadás azonosításához fontosak, nem mindig tükröződnek. De vegyünk egy példát!

Philipp Melanchton egyik pamfletjét (*Ein Schriftt...wider die Artickel der Pawerschaft*) 1525-ben több nyomdász is megjelentette. Ez a mű Münchenben is megtalálható, ld. az említett katalógus 26. kötetének 327. lapján:

(Schriftt... wider die Artickel der Pawerschaft)

Ein schriftt... wider die Artickel der Pawerschaftt. –

S.1., 1525 Res. 4 Germ.sp.380,11

Res. 4 Germ.sp.380,12

Ebből a leírásból azt a következtetést vonhatja le a kutató, hogy a mű 2 példányban található meg a könyvtárban, mégpedig valószínűleg azonosak, tehát az egyik a másiknak dupluma. A valóság azonban más. Ha visszakeressük a művet a VD 16-ban, ami autopsia alapján, a címlapokat tükrözve tárja fel az anyagot, s felhasználja a modern szakirodalom, a nyomdász- és irodalomtörténeti kutatás eredményeit is, azonnal kiderül, hogy ez a művecske ugyanazon évben, tehát 1525-ben, az alábbi kiadásokban jelent meg: Augsburg, Simprecht Ruff; Nürnberg, Jobst Gutknecht; Strassburg, Johann Knobloch d. Ä.; Strassburg, Wolfgang Köpfel; Wittenberg, Johann Rhau-Grünenberg és Zwickau, Jörg Gastel. Valamennyi kiadás eredetileg s. l. et typ. jelent meg, csupán a későbbi kutatás azonosította őket (ld. VD 16 M 4201–4206.). Melanchtonnak és általában a reformáció korának igen gazdag modern szakirodalma van. Nos, akkor melyik a müncheni példány? A felsoroltak közül nem egy, hanem kettő: a nürnbergi Gutknecht és a strassburgi Köpfel. S hogy minek alapján? Onnan, hogy a VD a címleírások alatt közli a jelzeteket, s a két müncheni jelzete a fenti kettő alatt szerepel, tehát azokkal azonos. Két különböző kiadásról van tehát szó, melyeknek még a helyes-

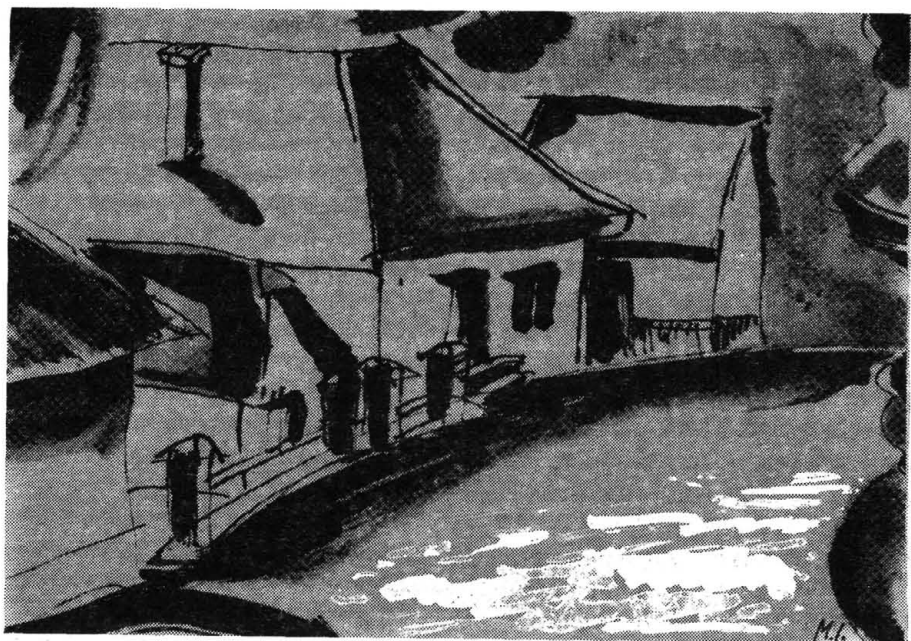
írásuk sem egyezik, bár a BSB–AK a nürnbergi tükrözi, ezzel szemben a strassburgi a következő: Eyn schriftt...wider die artickel der Baurshafft.

Mivel a nyomtatott katalógus ezen esetben még terjedelmet sem közöl, az sem derülhet ki, hogy a nürnbergi 12 levél, a strassburgi viszont 14. Ez a short title katalógusok, ill. a régi címléírások autopsia nélküli átvételének a hátránya. Nem vitás, hogy egy több százezres állomány egyenkénti kézbevétele iszonyatosan hosszú időt igényelne, s csillagászati összegekbe kerülne. Akkor viszont felmerül a kérdés, kinek az igényét és keresési szempontjait elégíti ki egy ilyen feltárás? Azét, aki csak úgy általában érdeklődik egy adott mű iránt, hogy hol található meg, de a további részletekért a hagyományos módon közvetlenül az őrző könyvtárakhoz kell fordulnia. S ekkor még nem beszéltünk az egyéb jellemzőkről: az illusztráltságról, a kötésről, az esetleges marginális bejegyzésekről, a posszesz-szorokról stb.

Tudom, hogy mindezekkel az igényekkel maximalistáknak látszhatunk. De egy munka tervezésekor pontosan meg kell határozni az elérendő célokat, a fejlesztés irányát, a feltárt adatok bővítésének szempontjait, s mindezek személyi és anyagi feltételeit, valamint nem utolsó sorban a munka befejezésének várható időpontját is. A kisebb gyűjtemények itt előnyben vannak, hiszen még egy igényesebb feltárással is belátható időn belül végezhetnek. Senki se remélje, hogy a feldolgozatlan régi könyvek problémája azonnal megoldódik egy számítógép és egy szoftver megvásárlásával! A munka csak ezután kezdődik. Egy hiányos leírásokat tartalmazó katalógusnak a gépre vitele nem oldja meg a számítógépes rögzítés feladatát, előbb-utóbb szükségessé válik az adatok pótlása, mégpedig a könyvek kézbevételeivel, konzultálva a modern szakirodalommal.

A régi könyvek számítógépes feldolgozása még a lehető legkevesebb adat rögzítése esetén is igen költséges. Németországban, mint már említettük, a Deutsche Forschungsgemeinschaft a program legfőbb támogatója. A két nagy gyűjteményhez – München és Göttingen – 1989-ben csatlakozott a tübingeni Universitätsbibliothek, a Hochschulbibliothekszentrum des Landes Nordrhein-Westfalen (Köln), 1990-ben a stuttgarti Landesbibliothek és Wolfenbüttel, egyenként kb. 300 000 konvertálandó rekorddal (a wolfenbütteli könyvtár addigra a Volkswagen-Stiftung anyagi támogatásával kb. 80 000 teológiai témájú művet már konvertált). A DFG fedezi a személyi költségek 2/3-át, vagyis projectenként 4-4 könyvtáros fizetését, s ehhez az adott könyvtárnak még legalább kettőről kell gondoskodnia, tehát könyvtáranként legkevesebb 6 szakképzett munkatárs foglalkozik a konvertálással. A Szakmai irányelveket a már említett DFG könyvtári bizottsága írja elő, s az egyes könyvtárak kötelesek rendszeresen beszámolni a végzett munkáról. Az egységes munkamódszerek követése érdekében a Bayerische Staatsbibliothek vezetésével létrehozta egy a résztvevő könyvtárakból álló munkacsoportot. Ahol csak lehet, ésszerűen megosztják a munkákat, így pl. Tübingen és Stuttgart úgy szervezte meg a Kölnben levő Észak Rajna-Westfália-i központi katalógussal, hogy mindegyik könyvtár az ABC más-más részét dolgozza fel, s az adatokat kicserélik. Összefogással, közös, jól szervezett munkával gyorsabban és kisebb anyagi ráfordítással lehet egy nagy feladatot elvégezni.

Az összefogás és együttműködés nemzetközi szinten is megvalósítható. Ennek igénye fogalmazódott meg a bevezetőben említett 1990-es müncheni konferencián, ahol mindenki egyetértett abban, hogy koncentrálni lehetne a beruházási

költségeket, s létre kellene hozni egy közös online katalógust. A viták során érzékelhetővé váltak a különböző országokból érkezett könyvtárosok szemléletbeli eltérései, anyagi lehetőségeikben, a gépesítésben való jártasságuk fokozataiban, sőt politikai szempontjaikban is. Többen erőlesen követelték például, hogy az európai adatbázis működtetői európaiak legyenek, s ne kapcsolódják egyetlen amerikai rendszerhez sem. 1992 januárjában ismét összegyűltünk Münchenben, ezen a megbeszélésen elhatározták a megfelelő anyagi háttérrel rendelkező nyugati könyvtárak, hogy létrehoznak egy anyagilag független társulást, mely vállalná az európai adatbázis létrehozását és működtetését. Maga a Társulás, vagyis a Consortium of European Research Libraries, röv. CERL. 1992 áprilisában Párizsban meg is tartotta első konferenciáját. Addig 14 nyugati könyvtár csatlakozott hozzá, ami egyébként komoly anyagi feltételekkel jár. Megfogalmazták alapokmányuk 10 pontját. (Ezek között szerepel az is, hogy a formátum a UNIMARC legyen, a legmagasabb szintű szabvány az ISBD(A), s egy nemzeti szabványt kell alapul venni valamennyi egységesített névformához.) Az adatbázis gazda az EEC tagállamok számára kötelező versenytárgyalások eredményeként az RLG és a RLIN (Research Libraries Information Network – A Tudományos Könyvtárak Információs Hálózata) lett. A Társulás tagjainak száma az 1994 júliusában rendezett göttingeni LIBER konferenciáig már 24-re emelkedett. A csatlakozás komoly anyagi és személyi feltételekkel jár. Évi 10 000 ECU tagdíjat kell fizetni, s vállalni kell a géprevitel személyi és tárgyi feltételeit is. A fájlok jelenleg csak a tagok számára elérhetők. A Társulással kapcsolatos információk magyarul is olvashatók a Könyvtári Figyelő 1995/1. számában, abban a kissé tömörített fordításban, melyet Michael Smethurst göttingeni előadásának kéziratából készítettem. A volt ún. szocialista országok közül eddig csak Lengyelország csatlakozott, ahol a kormány külön pénzalappal támogatja a munkát.

Nos, visszaérkeztünk tehát megint a legfőbb meghatározó feltételhez, a pénzhez. Még a gazdagabb nyugati országokban sem a könyvtár költségvetését terheli ez a munka. A Deutsche Forschungsgemeinschaftot már említettem. Hollandiában az egyetemi könyvtárak e célból létrehozott társulását a művelődési minisztérium 800 000 Dfl-al, vagyis a várható költségek kb. 75%-ával támogatja, Dániában már 1988-ban 1 millió dán koronát = 250 000 DM különítettek el a retropektív konverzió kidolgozására, de sorolni lehetne további példákat is.

Van egy probléma, amely egyformán jelentkezik a tehetősebb és a szegényebb könyvtárakban – a munka személyi feltételei. A két müncheni konferencián, melyeken személyesen is jelen lehettem, szinte valamennyi résztvevő arról panaszkodott, hogy mennyire nehéz szakmailag felkészült, a régi könyvekhez értő, nyelveket tudó munkatársakat találni, akik a gépre vitelhez szükséges adatokat összegyűjtik, rendszerezik, hiszen a jól előkészített munka alapján egy jó gépíró is elvégezheti a begépelést, de a feladat szakmai részéhez egyéb ismeretek is kellenek. Pedig az Európai Közösség országaiban nagyobb az emberek mozgásteret, pályázatok útján, meghatározott időre, egy-egy feladatra szerződnek intézményekhez, s így a könyvtáraknak is módjuk lenne kiválóatni a legmegfelelőbbeket. Nálunk, úgy hiszem, ebben egyetérthetünk, kissé más a helyzet. Egyre kevesebb munkatárral dolgozunk, hiszen azokkal kell elvégezni a feladatot, akik adottak. Nincs mód az új programhoz új munkatárs felvételére.

Mind ezek után felmerül a kérdés, ha ennyire nehéz a helyzet, miért is jöttünk össze? Véleményünk szerint leginkább azért, hogy tájékozódjunk, felmérjük, ki hol tart, milyen módszereket alkalmaz, amelyekben együtt tudnánk működni, hogyan lehetne valahogy a szoftverek dzsungelében eligazodni, lehetséges-e valamiféle közös, költség- és energiakímélő együttműködés. Ehhez a közös töprengéshez kérem az Önök tevékeny részvételét.

Wojtilláné dr. Salgó Ágnes

Régi hazai nyomtatványok adatbázisainak elvei Tervek – elképzelések

Az 1801 előtt készült hazai nyomtatványok jelentős forrásul szolgálnak valamennyi tudományág hazai történetének műveléséhez, ezért szükséges ezeket mind korszerűbb bibliográfiákban az érdeklődő kutatók rendelkezésére bocsájtani. Az e nyomtatványokra vonatkozó adatok gyűjtésére, feldolgozására és publikálására irányuló munkálatok az egyes Hungarica-kategóriákban különböző szinteken folynak.

A legfontosabb kategóriákat jelentő nyelvi és területi „Hungaricum”-ok, azaz a részben vagy egészen magyar nyelven, valamint a történelmi Magyarországon bármely nyelven megjelent nyomtatványok igényes és korszerű feltárását az Országos Széchényi Könyvtár Régi Magyarországi Nyomtatványok Szerkesztőségének munkatársai munkatervi feladatként végzik. Ennek eredményeként látott

napvilágot a Régi Magyarországi Nyomatványok első két kötete. Közülük az első a magyarországi könyvnyomtatás kezdetétől 1600-ig 869 tételleírást tartalmaz (Budapest 1971), a második további 762, 1601 és 1635 között készült nyomatvány leírását adta közre (Bp. 1983). Az előkészületben lévő harmadik kötet felső időhatára 1655. Tételszáma pedig meghaladja az 1100-at. Az 1656 és 1701 közötti időszakra vonatkozóan valószínűleg még három további kötet készül.

Ezeknek a nyomatványoknak a művelődéstörténeti jelentősége, értékes voltuk, ritkaságuk – hiszen nem egyszer unikumokról van szó –, indokoltá, viszonylagosan alacsony számuk (ca 7000) pedig lehetővé tette, hogy feltárásuk a lehető legigényesebb módon történjék. Fontos ez a felbukkanó további példányok azonosíthatósága, a variánsok felismerése érdekében is.

A leírások a lehetőségeknek megfelelően autopszia alapján készültek, ahol ennek akadálya volt, vagy az adat csak feltételezett, ill. említésből ismert, az is nyilvánvalóvá válik a leírásból. A címleírást az impresszum, a kolláció és a terjedelem, a könyv formátuma és a benne fellelhető könyvdíszek jellegére való utalás teszi teljessé. A bibliográfiai hivatkozások után következik a könyv műfajának meghatározása és tartalmának részletezése. Az esetleges szövegkiadások adatainak közlése után foglaljuk össze a nyomatványra vonatkozó kutatási eredményeket, majd a „Confer” utal a kapcsolódó tétel(ek)re. A tételleírást a példányok ill. azok teljességi adatai zárják. Ez a XVI. században az összes ismert példány esetén megtalálható, de a második kötettől kezdve csak 10 példány alatt. Az RMNy kötetek használhatóságát tízféle mutató biztosítja. Ezek: A nyomdahelyek időrendi mutatója; Nyomdamutató – Helységek és nyomdászok; Személynévmutató; Helynévmutató; Címmutató; A magyar nyelvű énekek és versek incipitmutatója; Tárgymutató; Nyelvi mutató; Könyvtárak mutatója; A fontosabb bibliográfiai konkordanciája.

Talán néhány kedves kollégában felmerül a kérdés, miért is idéztem fel ilyen részletességgel az RMNy szerkezetét, hiszen azt általában ebben a körben ismerik. Nos, hát azért, mivel véleményem szerint az RMNy első szerkesztőgárdája – nem is sejtve – nagyrészt kialakította azokat az elveket, amelyekre egy régi könyves bibliográfiai adatbázisnak – készüljön az cédulázással, vagyis „kézi-munkával”, vagy software-rel – a célszerű és hathatós használhatóság érdekében mindenképpen tekintettel kell lennie. Ez azt jelenti, hogy a majdani adatbázis rekordjainak tartalmaznia kell az RMNY-beli leírás egyes szerkezeti elemeit, csupán annak középső részét kellene átalakítani: a szöveges tartalmi leírást és a szakirodalom ugyancsak szöveges összefoglalását. Viszont a leendő adatbázisban legalább a felsorolt mutatóknak megfelelően lenne ideális keresni: azaz személyekre, helynevekre, címekre, versincipitekre, műfajokra, a nyomatványok nyelvére, példányokra, sőt ezen szempontok kombinációira is stb. A kombinált keresés bizonyos nyomai már az eddig megjelent kötetekben is megtalálhatók, hiszen a nyomdamutató a helységek betűrendjében az ott működő nyomdászokat és tevékenységi körüket is jelzi; a személynévmutató szerzők esetén a kötetben szereplő művük/műveik rövid címét is közreadja; a helynévmutató utal azokra a személyekre, akik az adott helyen működtek, ezért érdemes őket visszakeresni a névmutatóban, nyomdahelyek esetében felhívja a figyelmet a nyomdamutatóra stb.

Erről az igényességről a jövőben sem szabad lemondani.

A legegyszerűbb lenne az RMNy két kötetét adatbázissá alakítani, de ezt éppen a kötetek magas színvonala és remek használhatósága miatt feleslegesnek látjuk. Viszont a negyedik kötettől kezdve már a számítógép segítségét is igénybe kívánjuk venni a kötet kéziratának szövegszerkesztővel való elkészítésében, és mutatózásában. De mindenképpen a könyvformában való megjelenítés mellett vagyunk a folyamatosság biztosítása érdekében.

Az RMNy XVI. és XVII. századi részének számítógépes adatbázissá való alakítása ill. kiépítése tehát a távoli jövő feladata lehetne, amihez a kiindulás a negyedik és következő kötetek számítógéppel készült kéziratának és mutatóinak a felhasználásával viszonylag egyszerűnek látszik. Akkor majd természetesen gondolni lehetne arra is, hogy a most szépen épülő „XVI–XVII. századi betűtípusrepertórium” adatai külön, visszakereshető mezőként szintén beépüljenek egy-egy nyomtatvány leírásába. S addigra talán megtalálja az emberiség egy-egy nyomtatvány címlapjának, és néhány fontos lapjának a digitalizálására alkalmas olcsó, és a dokumentumot kímélő technikai megoldást is, hiszen ez manapság e művelet nagy memóriaigénye miatt könyvtári viszonylatban gyakorlatilag még elképzelhetetlen. Ugyanakkor azt is látnunk kell, hogy legalább a XVI–XVII. századi, legrégebb magyarországi nyomtatványok adatbázisa csak így lehetne tökéletes.

A számítógépnek a betűtípuskutatás szolgálatába állításáról Borsa Gedeonnak már 1971-ben az volt az elképzelése, hogy a biztos impresszummal rendelkező 16. századi nyomtatványok betűtípusait „optikai úton letapogatva” be kellene táplálni egy számítógépbe. Ezután az impresszum nélküli, meghatározandó nyomtatványok betűtípusait a gép összevetné a gépben tárolt betűanyaggal, és meghatározná a kiadvány előállítási helyét. Az egyre tökéletesedő alakfelismerő programok segítségével ez az elképzelése megvalósíthatónak tűnik, de úgy látjuk, hogy ez talán felesleges a hazai XVI–XVII. századi nyomdák viszonylatában, ahol a XX. század másik nagy vívmányát, a xerokopiát felhasználva már rendelkezésre áll mindegyik nyomda betűkészletének repertórium, sőt sok nyomda monografikus feldolgozása is elkészült. Nem gazdaságos tehát – még ha gépi úton is – ugyanazt a munkát újra elvégezni.

Már most bizonyos, hogy az 1701 után keletkezett magyar nyelvű illetve Magyarországon bármely nyelven megjelent nyomtatványok bibliográfiai feltárása nem folyhat olyan részletességgel és mélységben, amint az 1701 előttié. Oka ennek a nyomtatványok nagy száma – 27 000-et meghaladó tételről van szó. E korszakra vonatkozóan a Petrik I–VIII. kötetek adnak eligazítást. Ezekben az abc négyszer kezdődik, és két nyomda- és kiadásmutató is található (VI. és VIII. kötet). A nehézkes keresés miatt indokoltnak véljük ezeknek a nyomtatványoknak adatbázisban való feldolgozását. Az adatbázis neve: „XVIII. Századi Hazai Nyomtatványok Adatbázisa” lehetne. Az előmunkálatok e téren igen jónak mondhatók, hiszen az utóbb kiadott VII. és VIII. kötet címléírásait már autopszia alapján publikáltuk, a többi tételről pedig fokozatosan gyűjtjük a címlapxeroxokat, és a terjedelemadatokat, hogy tökéletes leírásuk elkészülhessen. Rendelkezésre áll továbbá a nyomtatványok példánynyilvántartása is, amely mintegy 200 000 példányról ad áttekintést.

A „XVIII. Századi Hazai Nyomtatványok Adatbázisá”-nak kiépítése tehát a legújabb bibliografizált tételek betáplálásával kezdődhetne, és fokozatosan egészülhetne ki. Az egyes visszakereshető adatok a következők lennének: szerző, közreműködők, cím, kiadás helye, éve, nyomdása, terjedelem, formátum, bibliográfiai hivatkozás (Petrik kötetszám és lapszám, stb.) a kiadvány példányai, ill. e szempontok kombinációira.

Elképzelhetőnek tartjuk, hogy utódaink ezt az adatbázist használhatják majd fel akkor, amikor a VI. RMNY kötet megjelentével a XVIII. századi hazai nyomtatványok feltárása befejeződött. 1750-ig minden bizonnyal érdemes lesz majd kiegészíteni ezt az adatbázist a következő, önálló, visszakereshető adatmezőkkel: műfaj, nyelv, a tartalom rövid felsorolása, s a vonatkozó irodalom.

Közelebbi terveink között szerepel viszont az ún. „Régi Magyarországi Szerzők” (RMSZ) elnevezésű adatbázis fokozatos kiépítése. 1989-ben kézirat gyanánt napvilágot látott a „Régi Magyarországi Szerzők” című névjegyzék, amely kb. 10.000 1801 előtt publikált magyar szerző nevét és legfontosabb adatait adta közre. Wix Györgyné dolgozik jelenleg az OTKA által biztosított kutatási pénzből e névjegyzék kiegészítésén, adatainak ellenőrzésén és korrigálásán. A jegyzék közli – ha van adatunk – egy-egy szerző születési évét és helyét, valamint halálozási évét, legfontosabb tevékenységi körét földrajzi utalással együtt. A javított változat tartalmazni fogja majd a szerzők összes előforduló névformáját, azokat a megállapított alakhoz utalja, valamint közreadja a szerzőre vonatkozó legfontosabb szakirodalmat is. Eredetileg e jegyzék a magyar szerzők külföldi könyvtárakban őrzött műveinek felkutatására készült, és a tapasztalat alapján elmondhatjuk, hogy valóban nagyon hasznos segédeszköznek bizonyult annak első, még csiszolást igénylő változata is.

Az „RMSZ” adatbázisba terveink szerint belekerülnének a fent említett adatok, és lehetőség nyílna benne a kombinált keresésre is, tehát pl. ha valaki az 1601 és 1630 között Heidelbergben tanult erdélyi szerzőkre kíváncsi – akár Erdélyben születtek, vagy ott működtek – megkaphatná azoknak a listáját.

Az RMSZ névjegyzékben megállapított szerzői névforma képezhetné a Régi Magyarországi Szerzők és Műveik, azaz az „RMSZM”-adatbázis alapját. Ez a egyes szerzők köré csoportosítva tartalmazná műveiket, és azok fellelhető példányait, akár magyar nyelven, akár Magyarországon, akár külföldön idegen nyelven jelentek is meg azok. Nagy szükség van egy ilyen jellegű összefoglalásra, hiszen a hungarus szerzők nyomtatásban megjelent életművét jelenleg bizony csak nagy vesződéssel tudjuk bibliográfiákból összekeresni. A magyarországi publikációkra vonatkozóan 1635-ig az RMNy, 1636 és 1711 között az RMK I. és II. kötete, a XVIII. századra vonatkozóan a Petrik kötetek adnak eligazítást, ha a külföldön idegen nyelven megjelent publikációkra vagyunk kíváncsiak, akkor 1711-ig az RMK III. kötete és a hozzá megjelent négy Pótlások füzet nyújt segítséget.

S az RMK III. említésével át is térhetünk a harmadik hungaricum-kategóriára, Hungarus-szerzők külföldön, idegen nyelven megjelent publikációira. Szabó Károly monumentális bibliográfiájának harmadik kötete tárta fel az általa ismert, e kategóriában megjelent nyomtatványokat, 4831 bibliográfiai egységet (Budapest 1896–1898). 1990 és 1993 között jelent meg az RMK III. Pótlások négy füzete, amely 2887 tétellel egészítette ki Szabó Károly száz évvel ezelőtti összeállítását. A Pótlások címléírásai a lehetőségeknek megfelelően autopszia alapján készültek, közlik a kollációt, terjedelmet és formátum adatait, felsorolják a főbb vonatkozó bibliográfiákat és 10 példányig megadják a fellelhető példányok őrzőhelyét is. Az eredeti RMK III-ban és a Pótlásokban hamarosan könnyű lesz keresni, mivel a jövő évben napvilágot lát majd azok közös Névmutatója is. Ezért az RMK III kategória külön adatbázissá építését a közeljövőben nem tervezzük. Viszont címléírásai és példányai helyet fognak kapni az RMSZM adatbázisban az RMNy, RMK I–II és Petrik-adatokhoz hasonlóan.

Egyetlen területe van az 1801 előtt készült, három, említett hungaricum-kategóriának, amelynek bibliográfiai feltárása még nem történt meg, ez pedig: magyar szerzők 1712 és 1800 között külföldön, idegen nyelven megjelentetett műveinek bibliográfiája, vagyis az RMK III folytatása a XVIII. században. Igaz, hogy Petrik Géza közölt ilyen adatokat is, de ezek kigyűjtése és szisztematikus feltárása akár csak a legnagyobb gyűjteményekben is, még elvégzendő feladatunk. Amennyiben lesz pénzügyi támogatásunk, 1996 és 2000 között ezt a hiányosságot szeretnénk pótolni ugyanazzal a szakértő gárdával, akik az RMK III Pótlások összeállításán sikerrel fáradoztak.

Így az évezred végére minden korszakban, mind a három, legfontosabb nyomtatott hungaricum-kategóriában egészen 1800-ig megteremtődnek azok az alapok, amelyekre építve az RMSZM adatbázis valóban egyre teljesebb képet tud adni az 1800 előtt alkotott magyarországi literátorok munkásságáról – egyelőre sajnos a kéziratok számbavétele nélkül.

Tehát, ha elképzeléseink megvalósulnának, a régi hazai nyomtatványok bibliográfiai feldolgozása és a belőlük való tájékoztatás a következő adatbázisok segítségével folyhatnának:

- Régi Magyarországi Szerzők
- Régi Magyarországi Szerzők és Műveik
- XVIII. Századi Hazai Nyomtatványok

A távolabbi jövőben: Régi Magyarországi Nyomtatványok

Ezeknek az OSZK nagy, Dobis/Libis rendszerétől független, önálló egységként kellene működnie az RMNy Szerkesztőségben, annak egymással összekapcsolt gépein. Létrehozásukat nem eddigi nyilvántartásaink számítógépre váltása érdekében, vagyis öncélból, de nem is a számítógépes adatfeldolgozás divatja miatt szorgalmazzuk. Hanem ezek által kívánjuk az eddigieknél összetettebb információkhoz juttatni a használókat, sőt a jelenleg meglévő, de eddig – az összefüggések viszonylag könnyű felismerése hiányában – kihasználatlan eredményeink is így válhatnak közkinccsé. Éppen ezért a leendő software-től az összetett, sokszorososan kombinált keresési lehetőségek megteremtését és a program bővíthetőségét várjuk. A bibliográfiai rekordok bevitelkor tekintettel kell lennünk a nemzetközi gyakorlatban elterjedt MARC – UNIMARC formátumra. A bővítések, helyreigazítások legfőbb forrása pedig továbbra is a gyűjtemények bejelentései lennének. Sőt példánynyilvántartásaink betáplálását is meg kell előznie egy ellenőrző munkafázisnak, vagyis meg kell győződnünk a nálunk nyilván tartásba vett példányok meglétéről, helyes azonosításáról is.

Meg is ragadom rögtön az alkalmat, és ezúton kérem, hogy ahol a régi könyvek gépi feldolgozása folyik, nyomtassák ki az 1801 előtt megjelent nyomtatványok legfontosabb adatait és jelzetét, és küldjék meg nekünk úgy, ahogyan ezt valaha jegyzék ill. cédulaformában tették. Ettől kezdve bizonyos időközönként tájékoztassanak bennünket az évente feldolgozott régi könyvanyagáról. Szándékosan kérjük nemcsak a hungaricumok adatait, hanem az összes 1801 előtti példány bejelentését, mert az RMNy Szerkesztőség gondozza a Központi Katalógus 1801 előtti részét is, és sajnos elmondhatom, hogy nagyon ritka az a gyűjtemény, amelyik rendszeresen jelenti rekatalogizált anyagát. Fáradozásukat előre is köszönjük. A példányok azonosításában, – különösen a töredékek, csonka nyomtatványok, variánsok esetében – a továbbiakban is szívesen állunk a gyűjtemények rendelkezésére. Ez az állandó munkakapcsolat a garancia arra, hogy egyelőre még főleg csak a hagyományos úton, de reményeink szerint mihamarabb a computert is munkánk szolgálatába állítva gyümölcsözően munkálkodjunk a régi értékeink minél teljesebb és igazabb megismerésén és feltárásán.

---

¹ *Werner Starck: Zur Frage der Identifizierung von Exemplaren in Altdruckkataloge = Biblos, 1993/94. 216–217.*

² *Borsa Gedeon: Régi nyomtatványok betűtípusainak vizsgálata számítógéppel = Magyar Tudomány 1971. 488–491.*

P. Vásárhelyi Judit

Nincs egyetlen út...

Tudósítás a Magyar Olvasástársaság 8. konferenciájáról és közgyűléséről

„Valamint a házat is alulról kezdik építeni, azonképpen a magyar irodalom olvasóközönségének nevelését is alul, a gyermekeknél kell elkezdni.” – idézte a híres magyar mesefró, Benedek Elek gondolatát a Magyar Olvasástársaság (HunRA) nyolcadik konferenciájának mottója. Az immár negyedik születésnapját ünneplő Társaság életében kiemelkedő jelentőségű esemény részesei lehettek mindazok, akik 1995. október 27-én összegyűltek az Országos Széchényi Könyvtárban, „Az Irodalmi érték közvetítése” címmel rendezett tanácskozáson.

Fontos mérföldkőhöz érkezett a Társaság ezen a napon, hiszen 1991-es fennállása óta – többek közt hét hazai és egy nemzetközi konferencia sikeres megrendezését, három könyv és több tucat cikk megjelentetését maga mögött tudva – immár másodszor választott vezetőséget a konferenciával egyidőben rendezett közgyűlés. A résztvevők az új, 10 fős vezetőség új elnökévé Kádárné Fülöp Juditot, alelnökké pedig Nagy Attilát választották.

A szervezeti megújulás mellett – a konferenciák eddigi hagyományaival részben szakítva – a tanácskozás formája is újszerű volt. A megszokott 15 perces előadásokra csak az ülés délutáni részében került sor, a délelőtti ülészakot a pódiumvitának szentelték a rendezők. Az újítás rendkívül sikeresnek bizonyult, hiszen az olvasáskultúra kérdéskörével a legkülönbözőbb nézőpontból foglalkozó szakemberek kerekasztal-beszélgetésébe minden résztvevő bekapcsolódhatott.

A vita résztvevői három nagy témakört érintve mondták el véleményüket az irodalmi értékek közvetítéséről. Ezek közül a legnagyobb teret *Az ismeretszerzési folyamat átalakulása: az audio-vizuális eszközök, a lektúr irodalom térhódítása* című kérdéskör kapta.

Középiskolai tanári tapasztalataira alapozva *Balaton Teréz* a mai tizenéves olvasók és az írók közti szakadékokról beszélt. Véleménye szerint az írók és az olvasók közti kommunikációs folyamat a közös kulturális előismeret, valamint a közös nyelvi rendszer adekvát használatának hiánya miatt sérül, így a tinédzserrek a szépirodalom olvasása során megélt kudarcok miatt a könnyebben érthető lektúrok olvasását választják.

E tendencia ellen harcolva, az irodalmi nyelv használatára való nevelés, a tizenéves korosztály ún. „értelmiségi létformára” való felkészítésének egy évek óta jól működő, gyakorlati formájáról számolt be *Kovács Gáborné*, a Baár Madas Református Gimnázium tanára. Immár 5 éve jelenik meg rendszeresen a *Bárka* című folyóirat a gimnázium diákjainak műveiből, diákok szerkesztésében. A negyedévenként, átlagosan 50 oldal terjedelemben megjelenő folyóirat szerkesztése a régi diákonképzőkörök mintájára szerveződő öntevékeny csoportok feladata.

Káldi Tamás mérnökként a számítástechnika rohamos térhódítása következtében létrejövő olvasási szokás-változásokra hívta fel a figyelmet. Véleménye szerint fel kell készülnünk arra, hogy az írásbeli kommunikáció, így az olvasás elsődleges eszközévé rövidesen a számítógép válik. A pedagógusoknak ez ellen nem harcolniuk kell, hanem kiaknázniuk a benne rejlő lehetőségeket.

E gondolatával *Káldi Tamás* már a kerekasztal-beszélgetés következő nagy témaköréhez – *Az iskola szerepe az irodalmi értékközvetítésben* – kapcsolódott. Az irodalmi érték három, egymással nem érintkező területre szakadt, a tanított, a művelt és az olvasott értékek „szigetére”. Ennek bizonyítékául szolgál, hogy a tantervekből hiányoznak azok a művek, amiket a gyerekek valóban élveznek és értenek az adott életkorban, így pl.: a színvonalas sci-fi, az ismeretterjesztő irodalom vagy akár a II. világháború utáni amerikai irodalom.

Az irodalommal való foglalkozás „utolsó mentsvárának” nevezte az iskolát *Lányi András* író. A fogalmi, gondolkodást, képzelőerőt nem igénylő televíziós ismeretszerzés, az élet „szervezetté” válása oly mértékben csökkenti a valódi, emberközi kommunikáció szükségességét, hogy sajnos csak az iskola marad a kommunikáció egyedüli lehetséges színtere.

Nagy Attila szerint azonban az olvasás nem szigetelhető el az iskola falai közé. A társadalom egészének kell vállalnia a felelősséget, bár – mint olvasásszociológus – figyelemre méltó tendenciákat sorolt fel a társadalom olvasási szokásainak átalakulásáról. Így a non-fiction irodalom térhódítása a szépirodalom rovására, „a szórakozási kultúra” meghatározó értékévé válása, valamint a magyar kultúra amerikanizálódása mind-mind hozzájárul ahhoz az ún. „modernizációs folyamat-hoz”, ami irodalmi értékek devalválódását eredményezi.

Az iskolát tartja az érték-szocializációs folyamat elsődleges színterének *Szakács Béla* szaktanácsadó is. A tapasztalatok szerint azonban az iskola e feladatának nem tud eleget tenni és ezért legfőképp a tantervi előírások a felelősek. Véleménye szerint a tantervi anyag kb. 50%-ától meg kell szabadulni, hiszen a jelenlegi tanterv az irodalomtörténet tanítását tűzi ki elsődleges céljául, ez azonban a gyakorlatban legtöbbször csak az irodalmi kronológia tanítását jelenti. A tanterveknek fel kell vállalniuk, hogy olyan műveken keresztül próbálják a gyermekeket irodalomszerető felnőtté nevelni, amelyeknek olvasása valóban élményt jelent minden gyermek számára.

Az élmények, az érzelmek keresésének és átadásának hiányaként fogalmazódott meg az irodalmi értékek közvetítésében és befogadásában nyomon követhető harmadik hiányosság.

„Az élmény elementáris szükséglet az ember életében” – idézte *Kádárné Fülöp Judit* Hankiss Elemér szavait –, de az élményeket nemcsak megélni, átadni is tudni kell. A mai gyermekek nagy része nem tapasztalja meg, hogy az ő élményére bárki is kíváncsi, ezáltal nem alakul ki bennük az élményátadás igénye. A felnőttek felelőssége ezért nemcsak a gyermekek számára megfelelő irodalom kiválasztásából áll, a gyermekeket „kifelé kell fordítani”, megadva számukra a kultúra befogadásának, az „együttes örömmel” a lehetőségét.

Az „örülni tudás” képességre, a fantáziadús, élményközpontú feladatvégzésre sajnos a mai iskola nem tanítja meg a gyermekeket, mivel már az óvoda is a XXI. századi, modern világra készíti fel a jövő nemzedékét, éppen csak a mai pillanat örömét elfeledve. *Winkler Márta* keserű gondolatai sajnos, reális képet

festettek a mai oktatási folyamatról. Élményközpontú iskolájában – ahogy az elnevezése is sugallja – a személyességet, az érzelmi odafordulást szem előtt tartva, a saját motivációból fakadó ismeretszerzés, a derű, az optimista életszeretet élményét próbálja megosztani tanítványaival.

A kerekasztal-beszélgetés utáni délutáni ülészakot két, az olvasási folyamat lélektani hatását vizsgáló előadás foglalta keretbe. *Halász László* pszichológus az olvasást, mint egyfajta korlátok nélküli játékhelyzetet a frusztrációs helyzetek leküzdése egy hatékony eszközként tartja.

E téren szerzett gyakorlati tapasztalatairól számolt be *Haász Erzsébet*, aki az Erzsébet Kórház krízis-intervenciós osztályán évek óta nagy sikerrel gyógyítja betegeit a biblioterápia, azaz irodalmi művek olvasásának és feldolgozásának segítségével.

Kapcsolódva a délelőtti kerekasztal-beszélgetés egyik fő témájához, az érték közvetítés módszereinek kérdése délutáni előadásokban is megjelent. *Gabnai Katalin* szerint a hagyomány mint érték átadása, – az ő szóhasználatával élve – „örökítése” hiányzik a mai felnövekvő generációk nevelése során.

Az elmúlt idők kultúrájának átörökítéséhez illeszkedve, *Fábri Anna* a klasszikusok olvasása révén megszerezhető és átadható kulturális örökségről beszélt. Jókai, Mikszáth és a többi klasszikus író műveinek olvasása nemcsak a múlttal való kapcsolattartás eszköze lehet, hanem biztos alapot jelenthet a múlt és a jelen közti kulturális szakadék áthidalásában, és a mindennapi, emberi kapcsolatok számára is.

A hagyományok, az irodalmi értékek átadásának egy régóta működő formáját osztotta meg a résztvevőkkel *Hajnal Jenő*, a zentai színtársulat vezetője. Mint lelkes pedagógus, az osztályterem szabta korlátok közül kilépve, színpadi feldolgozásokon keresztül próbálja az „érintők” nemzedékét valódi irodalmi élményhez juttatni.

Az irodalom, az olvasás megszerettetésének iskolai keretek között megvalósítható lehetőségeiről beszélt *Sáráné Lukácsy Sarolta* és *Kálmánné Bors Irén*. Sáráné a kétéves Gazdaasszonyképző Speciális Szakiskola magyar nyelvi óráinak tantervébe a diákok számára a későbbi munkájuk során leginkább felhasználható irodalmi műveket, a gyermek- és ifjúsági irodalom legjavát válogatta. Kálmánné az iskolai órákon való felolvasás szükségességét hangsúlyozta. Tapasztalatai szerint nemcsak a klasszikus értelemben vett, a tanár általi felolvasás bizonyul hasznosnak az oktatásban, hanem a fordított helyzet is – amikor a felolvasó személy a gyermek – nagyban hozzájárul a szövegértési problémák megoldásához.

A konferencia résztvevői – foglalkozásuknál, érdeklődési körüknél fogva, országhatáron belülről és túlról érkezvén – különböző nézőpontokból látták a magyar olvasáskultúrát, az irodalmi értékek közvetítésének hibáit, lehetséges alternatíváit. A tanácskozás végére kikristályosodott egységes vélemény szerint azonban az olvasás megszerettetésének, az irodalmi értékek közvetítésének nincsenek kijelölt, egyedüli felelősei, nincs egyetlen kijelölt útja. A múlt felé fordulás, a hagyományok átörökítése és befogadása, a játék, az élménykeresés mind-mind egymással szorosan összefüggő és nélkülözhetetlen alapelemei egy olyan egységes szemléletrendszernek, amelynek segítségével a jövő generációjának tagjai is művelt, érett személyiségű, boldog felnőtté válhatnak.

Szalai Enikő

Lipták Pali mondja

(Faggatom, ha tudom, Pali bátyámat.)

(Nehezen áll kötélnek.)

(– Inkább ne.)

(Aztán csak.)

Találkozások

1945-ben 23 éves voltam, 1950-ben 28; a többi, Cseres Tibor 30 éves, Féja, akit öregnek tekintettünk, csak 50, és sorra a többi öreg 50 éves, Sass Árpád, Jankay. A fiatalok: Vasas, Kerkes, Jakuba 35 évesek...

Akikkel találkoztam.

Ebben a mezőnyben sihedernek számítottam.

Már múltjuk van, pedig még nem öregek.

1951-ben Fodor Bandival ismerkedtem meg. Szolnokon találkoztam vele; én 29, ő 22 éves.

Olyan helyzet volt akkor, mint az 1989 utáni: nemzedéki helyezkedések, a helyfoglalások újabb gondokat okoznak. A feltörekvő fiatalok elfogadják az öregek előretörését, aztán fellázadnak.

Az ötvenes években nem a képességeknek megfelelő munkát kapták, hanem amit kiosztottak nekik.

Alapozó évek voltak ezek: alapvető élmény volt megismernem ezeket az embereket.

Arany utcai szép napok

1922-ben a Kastély utcában születtem, egy éves koromban költöztünk a családi otthonba, az Arany utca 22-be. A nagyszülői ház az egyik első csabai utcában az Alsó tizedben volt. Szlovákok, zsidók, magyarok vegyesen lakták. Az apám szabó, nagyapám kőműves volt.

(1995-ben a város egyik leginkább semmibe vett utcája az Arany: az emberek építkeznek, egyre csinosabb házakban laknak, gépkocsit, mindent vesznek, mit lehet, igyekeznek! Am Kormányainknak és Városházánk tanácsainak és képviselőtestületeinek ezideig még nem futotta kiköveztetni, valami módon egyáltalán használhatóvá tenni – például az itt élők által fizetett adókból – az ulica Zlatát.)

A Révai iskolába jártam, majd három évig az evangélikus gimnáziumba. Aztán az inasiskola s a búzapiaci műhely.

Minden barátom a polgáriba ment, én miért a gimnáziumba? Mert evangélikus a család! Anyám azt mondta:

– Ha továbbtanulsz, csak az evangélikus gimnáziumba, mehatsz!

Harmadikban a német pótvizsgához semmi kedvem nem volt. Apám beleegyezett, hogy abbahagyjam s 1934-ben inas lettem.

A Templom árnyékában

A Ferenc József téri Varga és Tábor Úriszabókhöz kerültem inasnak.

A Búzapiacnak akkor már Ferenc József tér volt a neve.

A fél életemet a Templom árnyékában töltöttem: a gimnáziumban, a szomszédos inasiskolában, a szabóműhelyben s környékünkön, meg a könyvtárban.

A Szamek-házban kezdtem (*ahol most a zenede van*), aztán átköltöztünk a 9. szám alá.

Búzapiaci polgárok

1934-től 1938-ig voltam inas, 1938-tól 1949-ig segéd s 1949-ben lettem könyvtáros az Urszinyi-házban, amely a körzeti könyvtáré lett. (*A Városi Könyvtár – ahol Féja dolgozott – akkor a Múzeumban működött.*)

A Szent István téren irodák voltak, a Ferenc József téren polgárok, iparosok, értelmiségiek, kereskedők s művészek éltek. Igazi polgárvilág volt! Minden ház magántulajdonban volt, a földszinti helyiségekben pedig a bérlők üzletei.

Például a Zsíros-házban egy-egy fényképész, szabó, cipész, borbély, bádogos, cipőfelsőrész készítő, ócskás két gyönyörű lányával, borkereskedő...

„**Három igaz szó: HOLLÓ BORA JÓ**” – hirdette a cégéren.

Reisz-ház, Bakos-ház...

Szamek is tehetős polgár volt.

A Munkásotthonban

Inasiskolás koromban három szakszervezeti könyvtárnak voltam az olvasója, a ruházati, az építők és szuszterek szakszervezeténél! Olvasó ember a Munkásotthonban lettem, ahol mindhárom működött.

1938-ban léptem be a szociáldemokrata pártba.

1945-ben szociáldemokrata maradtam (1945 május elsején én voltam az MSZDP szónoka, a Városháza erkélyéről beszéltem; utána mondták, kész Démoszthenész vagyok). Ez sokaknak – akik kommunistának minősítették át magukat – nem tetszett. 1945 után az MSZDP tele lett kispolgárokkal. Nem a párt hígult fel, beszívárogtak azok a tisztességes értelmiségiek, akik nem akartak a kommunista pártba lépni.

A pártegyesülés után is mindvégig (1985-ig) szociáldemokrata maradtam.

Pojebeme pánó

Egy kőműves csak baloldali lehetett! Nagyapám is így lett baloldali. Az utcánkban ez volt a szellem.

Nagy együttérzés az osztállyal. Nem demagóg volt, akiből láthattál később éppen eleget, hanem ember. Beletartozott, hogy vasárnap elment Tranosciusával a templomba, s visszafelé megállt Spitz Sámuelnél billiárdozni, fröccsözni.

– Gyurka, egy fröccsöt az unokámnak! – rendelt nekem is a Kölcsey és a Wesselényi utca sarkán, a mai óvoda helyén lévő kocsmában.

Hazajött, kijelölt egy 32 strófás éneket a Tranosciusból s ránk parancsolt, énekeljük el! Tótul.

Hogy aztán az udvarra kimenne a tyúkok miatt káromkodni kezdjen.

Az volt 1945 előtt az agrárproletár jelszó:

– Pojebeme pánó!

Megbasszuk az urakat.

Ez volt az alaphelyzet.

Korábban (*Achik idejében is*) a nadrágosokat utálták.

Akik fiatalkoromban az élmezőnyt alkották, ma a munkásmozgalom „mártírjai”. A Vasúti-temető elkerített részén nyugszanak.

(Vasúti, elébb csak Alvégi-temető, közel az Arany utcához.)

(Mintha Lipták Pál nem kíváncozna oda.)

(– Temetőbe ki vágyna...)

(...Az Alvégi-temető kerített díszhelyére nem.)

(Dr. Becsey Oszkár utcai háza udvarán öreg csabai sírkeresztek.)

A könyv szerelmese

Tulajdonképpen úgy voltam könyvtáros, hogy sosem voltam az! Mert a könyvtárosok külön kasztot alkotnak, a részletekben bogarásznak. Én szerettem a könyvtárat...

Nyilván előzménye, hogy 1945 előtt antikváriumot akartam nyitni. Volt vagy ötezer könyvem, amivel megnyithattam volna... A könyvtár itt lép be az életembe.

Mindig magamnak csináltam! A folyóiratokból is azt rendeltem, ami érdekelt. Olyan folyóirat-állományunk volt, amilyen a vidéki könyvtárakban sehol!

A megrendelt folyóirat mindig tükrözte a pillanatnyi érdeklődésem.

(Pali bácsi beszélgetőtársa a Körös-parti könyvesház folyóirat-olvasójában ismerhette meg már a hatvanas években a Párizsi Magyar Műhelyt s megannyi – akkoriban idehaza igen kevés helyen kézbe vehető – magyar és idegen nyelvű, nyugati társát, meg a határainkon túli magyar kisebbségek sajtóját.)

(Máshol nem hitték el, miféle lapok mutatják magukat a Körös-parti könyvtár olvasótermében.)

Foglalkoztatott a könyvtárépítés? Építészeti lapokat rendeltem; beszereztem a külföldi folyóiratokat.

(S hogy ennél is jobban izgatta a képzőművészet, a negyedfél évtized alatt a Békés Megyei Könyvtárban példátlan albumgyűjtemény alakult ki.)

(A Békési Gyűjtemény ritka darabjait ő és Fėja szedte össze a háború után a leroltásra ült kastély-könyvtárak maradványaiból.)

Ennek köszönhettem, hogy UNESCO ösztöndíjjal külföldön is körülnézhettem.

Ez megint rátett egy lapáttal.

A megyei megvolt, a hálózat járási és községi könyvtárait kezdtem átalakítani. *(1949 és 1985 közt könyvtáros, Kossuth-díjat 1954-ben kapott.)*

Könyvtárosságom

Sokat jártam Budapestre; az értekezleteket arra használtam fel, hogy beköszöntem és elpárologtam, hogy azt nézzem, ami érdekel.

Vidéken sosem volt pénz, utána kellett járni. Budapesten olyan köröket ismertem meg, amelyek támogatni tudták a megyei könyvtár fejlesztését. Amikor máshol sufnikat építettek, Medgyesbodzásan teljesen új könyvtár épült, mellé új kőszobor került.

Egyéb irányú érdeklődéseim találkoztak e könyvtárosságban.

1952-től voltam igazgató, 1956-ig dolgoztam együtt Féjával; egyesült – megyei-ként – a körzeti és a városi könyvtár. Az én szerepem: szakítottam az addigi gyakorlattal. Addig bezárkózó volt a könyvtár, az olvasó a raktárból kapta a könyvet.

(A Kossuth-díjat a körzeti könyvtárban végzett munkájáért kapta.)

1952-ben azzal kezdtem, hogy kihajintottam a könyvtárból az összes fekete, barna bútort, a régi falakat kivettem, boltívet építettem; a csabai volt az első fehér, világos könyvtár az országban. Talán a következő évben volt a váltás a szabadpolcos rendszerre; vigyázni kellett, ne lopjanak...

1956 vízválasztó, ahhoz lehet viszonyítani, mi volt előtte s mi később. 1956-tól kezdődik a könyvtárak átrendeződése; 1958 körül kapott a könyvtár két művelődési autót.

Kedvemre

Az egész életemet leéltem úgy, hogy mindig azt csináltam, amihez kedvem volt.

Elküldtek volna bennünket cséplőgépnél agítálni?... Ez a könyvtár sosem volt! Lehet, hogy jelentettük, hogy volt, de ki nem mentünk.

Valahogy kikerültük.

Nem kellett mást csinálnom, mint amiben örömet találtam.

Óriási elmaradásokat kellett bepótolnom! Újabb és újabb területeket kellett becserkészmem.

A könyvtárosságom is: szisztematikusan rendeltem alá a magánéletemnek; a magam épülését szolgálta.

Ez nagyjában egyezett is a meghirdetett, de meg nem valósult népművelési elképzeléssel.

Könyvkiadás, mint Lipták-játék

Vagy száz könyvet adtam ki. Az első Fodor András versfüzete 1974-ben, ez még a régi „taposó nyomdával”, tégelyes sajtóval készült, s 1985-ben hagytam abba ezt is.

108-at adtam ki. Versalbumokat, helytörténeti érdekességeket, rajzalbumokat, vegyes sort. Az első tíz kiadvány a régi nyomdagéppel elég nehézkesen készült; olyan kevés volt a betű, hogy egy oldal kinyomtatása után lehetett csak kiszedni a második oldalt.

Szegényes nyomdából igazi, értékes könyvet kiadni!...

A költők örültek a Lipták-játéknak.

...Aztán egyre terjedelmesebb könyveket jelentettem meg.

Nincs olyan kiadvány, amelyért pironkodnom kellene.

Tisztességes és jó játék volt.

Sajnos nem tudtam belőle kihozni azt, amit elképzeltem.

Otthon, szépen

Néprajzi gyűjtő (s egy kis kötet sor erejéig népismereti fró) is vagyok. Nem vettem meg minden kutyaszart, mert meg tudom különböztetni, melyik tájról való. Vagy 200 butéliámról darabonként leírás, kitől vettem, honnan való, fénykép... Cserepek és parasztbútorok, szőnyegek.

(Mindez korábban a nagyréti tanyáján volt, ahonnan a rablók elől menekítette szép gyűjteményét a Kanálisi-szőlők helyére települt Körösön túli kerület előbb Perényi, utóbb Micsurin, ma Becsey utcai házába.)

Könyvek, meg az albumaim. *(Egykori csabai huncutságokról és a maga dolgairól tudósító rajzos napló, melybe ma is be-beszerkeszt valamit.)*

Gyűjtőszemvedély?... És igény, mi vegyen körül az otthonomban minden pillanatban.

(Az udvaron szoborkert; több, mint kellemes környezetben él Lipták Pál. Enyhe hely ez a Nagy Magyar Alföld e nem túl művészetbarát városában.)

Itthon, kicsiben, minden megvan! Ezért érzem itt jól magam nyugdíjasként is.

A fölösleges tárgyakból, szobrász és festő barátaimmal csereberélve lett ez a szép gyűjtemény.

...Ezek egymást egészítik ki.

Az a kor, amelyet ez a környezet idéz, 1899-cel véget ért.

Réti kertben

1957-ben vettem egy hold – három okta – földet Nagyrétben.

A könyvtárban előadásokat szerveztünk, irodalmi hétfőket, művészeti vasárnapokat rendeztünk, a legkülönbözőbb szakelőadásokat tartották a meghívott budapesti tudósok, a kertészetről is. Ekkor vettem, 21 ezer forintért, három oktat.

Csabai az ember, míg nincs egy talpalatnyi földje, nem nyugszik.

Kivítem egy faiskolai szakembert, az mondta, mit, hogy telepíthetek a réti földre.

Elég hamar felcseperedtek.

A tanya köré gyümölcsöst telepítettem; mindent kipróbáltam, aztán fokozatosan leépítettem.

Odavítem a népművészeti gyűjteményem. Betörtek, behoztam.

A város vezetői idehozták a vendégeiket gyűjteményt nézni. Gyakran jött hozzám buszra való ember; amíg nézelődtek, megették a szőlőt!

Beleuntam, hogy idegenforgalmi látványosság legyen a réti tanyám.

Festeni, amikor lehet

1945-ben kezdtem el festeni, 1951-ben a Múcsarnokban szerepeltem egy képpel, 1954-ben volt saját tárlatom a Fényes Adolf Teremben.

Azért is jó volt nekem a könyvtárosság, mert úgy csináltam, hogy ne legyen kötelező munkaidőm: nem 8-tól 5-ig, hanem 1949-től 1985-ig voltam könyvtáros.

Ha kellett, bármikor.

Ha a könyvtárosság nem engedte, nem festettem, ha a könyvtár megengedte, akkor festettem.

Megszabadultam a vasárnapi festő nyúgeitől. Ha úgy tetszett, szerdán is festettem, és a környezetem ezt elfogadta.

1951-től 1995-ig 140 kiállításon szerepeltem, ebből 21 volt egyéni. 1945-től riport és egyéb írás rólam 85 jelent meg.

A festés további örömeiket és gazdagodást hozott! Ha szembeállsz a tájjal s lerajzolsz egy fát, nem az a fa lesz...

Hallatlanul nagy öröm festeni, másképpen látja az ember a világot.

A festésben is a magam útját jártam.

Az első festményem 1943-ban készülhetett. Körös-parti tájkép volt.

Nem akartam festő lenni, de valamiért megfogott.

Ligeti asztalos, vasárnapi festő, mondta az első képemre:

– Hahaha, ez egy semmi; Magából nem lesz festő!

Nem is a Körös-part, a Kenderáztató, ahova én kivonultam!

(Az első képet festeni, az Arany utcához közeli Céli-dombszeg mögötti világba, hol 1995-ben az egész várost fenyegető szeméthegy csúfoskodik s fertőz mindent, mit fertőzhet.)

(Csoda, hogy Pali bátyám jó évtizede kimenni sem szeret az utcára? Látni, hogy mivé lett ez a régi időkben tökéletes rend szerint megszerkesztett mezőváros?!)

(A szomszédban, Gyulán, ugyanezt érezte Simonyi Imre – akivel Lipták Pál, mellesleg, nem értett szót; egy füzetét azért neki is kiadta s ennek Imre bátyánk nagyon örült.)

A keresztapámnak annyira megtetszett a kenderáztatói kép, hogy el is kérte. Később meg akartam mutatni egy hozzáértőnek, addigra elveszett.

A magam örömére

1945-ben friss szelek fújtak. A szabóműhelybe bejártak a csabai festők; nadrágot csináltattak, vasaltattak.

Szakiskola létesült a múzeumban, abban tanultam. Miklós István, Sass Árpád, Jankay Deutsch Tibor tanított; Jankay keveset. Jankaynak nem volt elég a 24 óra a festésre.

Egy időben Sass modorában festettem, nehezen szabadultam a hatása alól. Miklóssal együtt jártunk a határba festeni.

Egy autodidakta másképpen lesz festő, mint akit az akadémián mindenre megtanítanak!

Egész életemben alig adtam el képet; jó is volt, mert amit csináltam, hiánytalanul egyben van.

(A Lipták-házban, Békéscsabán.)

Sarusi Mihály

Régi és mai epizódok a soproni líceumi könyvtár történetéből

Zaklatott társadalmi-politikai viszonyok közepette, defetista hangulatot árasztó statisztikagyártások évadán jólesik arról tudósítani, hogy vannak ennek az országnak kiemelkedő nemzeti értékei, például a mi esetünkben kincset érő könyvritkaságai a magyar középiskolák könyvtáraiban. Néhol százszám. Sopronban meg ezerszám. A Berzsenyi Dánielről elnevezett evangélikus gimnázium nagykönyvtárában mintegy negyvenezer régi kiadású kötetet őriznek, és ennek a hatalmas állománynak a zöme muzeális értékű könyv, térkép és egyéb kiadvány, azaz 1801 előtről való. Az épületben minden szeglet, a nagykönyvtárban minden könyv a történelemről mesél.

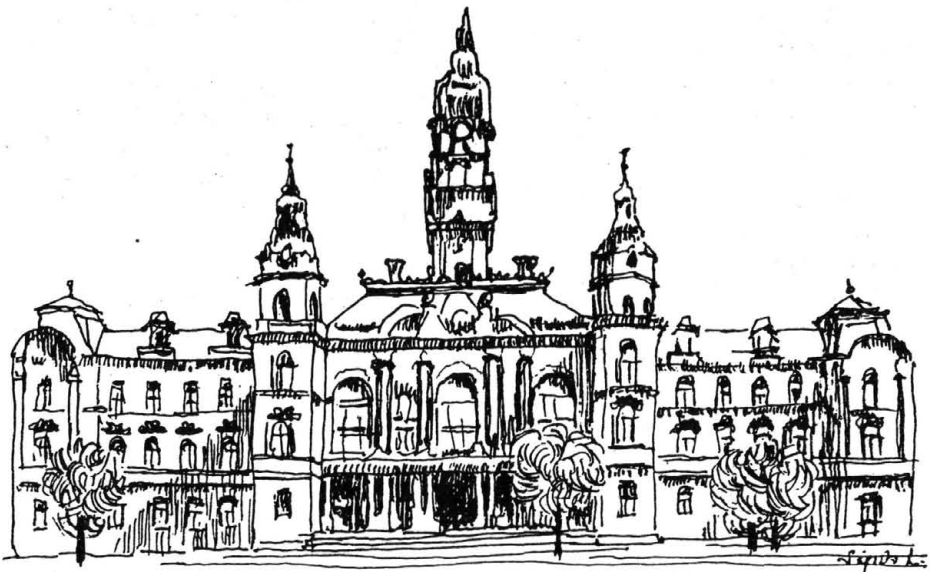
Erdemes megismerkedni ezzel az ősi iskolával és veretes könyvtárával. Az alábbi „történelmi” riportban a páratlanul gazdag gyűjtemény létrejöttéről és mai helyzetéről lesz szó.

Határkő az 1557. esztendő

Könyvek és könyvtár nélkül igazi iskola soha nem is volt; a könyvtár legszeresebb tartozéka az iskolának, életfontosságú szerve, mint embernek a szív, a máj, az agy, lévén a könyv minden korban a tudás forrása. Tisztában voltak ezzel iskolaalapító eleink is, és ha módjukban állt, akkor az iskolákat már az induláskor ellátták megfelelő könyvekkel. A legkorábbi idevágó adat: 1010 körül *Bonipert* pécsi püspök Franciaországból hozat könyveket a pécsi káptalani iskola számára. Régi iskoláink tékái, főleg Gutenberg felfedezése után, évtizedről évtizedre szépen gyarapodtak, nemegyszer az adományozások révén is.

Nehéz korszak volt Magyarországon a fegyvercsattogástól hangos és vérzivataros 16. század, amikor a török-magyar végvári csatározások és a nagyszabású háborúk egyaránt dúltak, pusztították az ország földjét, javait és népét. Ez a kemény század azonban a reformáció diadalmas időszaka is: a hitújításé, amely tudvalevőleg nagy szerepet szánt az anyanyelvnek a hitélet fejlesztésében és a műveltség terjesztésében is, ami iskolák működtetése nélkül meddő igyekezet lett volna.

Ismert, hogy három részre szakadt ekkor az ország. A hajdan virágzó középső terület másfél évszázadra öldöklő harcok színhelye, ahol pusztul a lakosság és vele együtt mindenféle tárgyi és szellemi kultúra. A királyi Magyarország városaiba viszont ritkán hallatszik el a fegyvercsörgés. Bár a művészet errefelé sem virágzik, mivelhogy *inter arma silent musae* (háborúban hallgatnak a múzsák), a nagyobb városokban azonban telik arra a polgárság erejéből, hogy gyermekeinek új iskolákat fundáljon vagy a régieket továbbfejlessze.

Sopronban a század közepére befejeződik a város új vallási arculatának kialakulása. Az ötvenes évek derekán a város lakossága körében túlsúlyra jut a protestantizmus. A tanácsurak már 1552 őszén úgy nyilatkoznak, egy korabeli levél tudósít az elhatározásukról, „ezentúl semmi más vallást nem hajlandók megtérni a városban, mint a lutheránus irányzatot.”

A magas városi magisztrátus tagjai hamarosan kinyilvánítják, sőt: határozatba foglalják felekezeti hovatartozásukat; mindnyájan a lutheránus vallás mellett voksolnak. Egyúttal azt is jelenti ez az 1557-ben hozott döntés, hogy Sopron ősi, több százados plébániai iskolája, mely már 1553-ban végleg kikerült a városi plébános felügyelete alól, az evangélikusokból álló városi tanács oktatási intézménye lett. *„Az új szellemű városi iskolai oktatás megindulásánál ugyanez a jelenség ismerhető fel – írja Fabiny Tibor egyháztörténész –, ami a reformációkori Európa sok más városát jellemezte: a protestantizmusnak nem kellett új iskolát alapítania, hanem csak a régit alakította át és szervezte meg saját céljai szerint.”*

Feljegyezték, hogy a plébániai iskola elavult épületét *Hummel Kristóf* polgármester javaslatára lebontatta a város, és helyén új iskolaházat emeltek 1557-ben. Hogy terjeszkedni is tudjanak, *Hummel* saját telkét ajánlotta föl az új iskola céljaira.

Részletes leírások szólnak az új evangélikus iskola (négyosztályos latin gimnázium) életéről, tananyagáról, de a pedagógiai tevékenység és a korabeli diákéletmód leírásával ezúttal nem traktáljuk meg az olvasót. A továbbiakban csupán azt adjuk elő röviden az iskolával kapcsolatban, ami a tankönyvekkel és az iskolai könyvtárral is összefügg. Például hogy a városi tanács humanista szellemű külföldi vagy külföldet járt hazai szakembereket hívott Sopronba tanítani, akik a kor igényeinek megfelelő, modern nevelési elveket vallottak, emellett *új szellemű tankönyveket is hoztak magukkal*. Minden bizonnyal ekkoriban és így került a soproni iskola könyvtárába *Albrecht Dürer* híres geometriakönyvének – *Utastás*

a körző és vonalzó használatához – egy példánya. A német nyelvű, klasszikusan szép kivitelű könyv 1538-ban hagyta el a nyomdát, és Magyarországon ez az egyetlen darab található ebből a kiadásból.

A 16. századból nem ismeretes az iskola könyvtárának katalógusa, de mint *Pröhle Jenő* neves soproni tanár és könyvtáros írja, „*a bibliotheca scholastica bizonyosan megvolt az 1557-ben alapított vagy inkább bővített városi latin iskolában éppúgy, mint az 1658-ban alapított magyar-latin gimnáziumban, bár az ellenreformáció hatalmasai 1674-ben mindkettőt becsukatták, és az előbbinek könyvtárát is konfiskálták*”.

Az első fennmaradt könyvjegyzék *Fridelius Jánostól* származik, aki 1682 és 1712 között volt az iskola rektora, és összeállította az intézmény (gimnázium és egyben elemi iskola) tantervét és rendtartását. A nevelés eszközei között *Fridelius* a könyveket is említi; osztályonként felsorolja a tanulók kezébe adandó tan-könyveket, amelyek természetesen a könyvtárban is fellelhetők voltak.

Magyar Társaság

Fényes és sötét esztendők váltakoznak az iskola ötödfélszázados történetében. A gyorsan virágzásnak induló oktatási intézményt – amelybe a 16. században az egész Habsburg Birodalomból (összesen tizenhat európai országból!) érkeztek növendékek, lévén ez az egyetlen evangélikus középiskola a hatalmas birodalom határain belül – először az ellenreformáció, később a politikai önkény próbálta meg eltörölni. Például a *Wesselényi-féle* összeesküvést követő kíméletlen vallási és politikai üldözés során 1674-ben bezárják a soproni iskolát, és csak az 1681-es soproni országgyűlés adja vissza a város iskolafenntartási jogát.

Háromszáz év alatt háromszor zárta be a Habsburg-önkény a soproni evangélikus iskolát. A drasztikus intézkedésekkel a hitfelekezet szabad szellemét szertették volna megtörni, illetve magát Sopron városát, amely Bécsben rebellis fészeknek számított a reformáció kezdete óta.

Sopron lakosságának jelentős hányada német ajkú volt a régi századokban. Érthető, sőt természetes, hogy sokáig a város iskolájában németül (valamint a pedagógiai hagyományoknak megfelelően latinul) folyt a tanítás. A 17. században viszont változás történt az oktatási igényekben, mivel társadalmi és politikai okok következtében mind több magyar nyelvű diák kereste fel a gimnáziumot, amelyet ez idő tájt már líceumnak is neveztek, ennek következtében mind sürgetőbbé vált egy magyar tanítási nyelvű középiskola indítása is. Az evangélikus líceum azzal ünnepelte meg fennállásának centenáriumát, hogy 1657-ben *Vitnyédy Istvánnak*, a költő *Zrínyi Miklós* ügyvédjének javaslatára létrehozta a magyar nyelvű gimnáziumi tagozatot a „Hosszú soron”, a mai iskolaépület helyén, *Lyceum Soproniense Hungaricum* elnevezéssel, amelynek első rektora *Kövesdy Pál* lett, aki a halála után kinyomtatott *Elementa Linguae Hungaricae (A magyar nyelv elemei)* című, csaknem két évszázadon keresztül használt művével írta be nevét a magyar művelődéstörténetbe. A 17. század hatvanas éveiben tehát két virágzó evangélikus gimnáziuma volt Sopronnak.

Az anyanyelv ápolása a magyar gimnáziumban fokozatosan az egész tantestület szívügye lett. *Ribini János*, híres soproni történelemtanár – *Bessenyei György*

elé vágva – a reformáció alapvető igényéből, az anyanyelv és a nemzeti öntudat ápolásából kiindulva ilyen serkentő szöveget intézett a soproni tanulóifjúsághoz 1751-ben: „Fogjatok hozzá, hogy éppen ti virágoztassátok fel a hazai nyelvet, a ti fáradozástok, munkátok tegye a magyar nyelvet gazdaggá. Rút dolog s méltatlan a nemes lélekhez elhanyagolni azt a nyelvet, amelyet őseinktől kaptunk. Ha nem fáradozunk a magyar nyelv ügyében, vétekezünk a haza, a magyar név, a mi kedves nyelvünk, őseink s önmagunk ellen.”

A 18. század vége: a felvilágosodás eszméi magyarországi elterjedésének időszaka, mely egybeesik nálunk a nemzeti nyelv pallérozására, a nemzeti kultúra felvirágoztatására irányuló társadalmi-politikai törekvésekkel. Sopronban a kor-szellem elsősorban a tanulóifjúság elitjére volt ösztönző hatással. 1790-ben – a magyar kollégiumi iskolakultúra történetében elsőként – megalakul egy önképzőkörszerűen működő diákszervezet, bármiféle tanári ösztönzés nélkül, amely a *Magyar Társaság* nevet veszi fel. Lelke és vezetője a kiváló *Kis János*, a későbbi költő, műfordító püspök, akit saját irodalmi munkásságán kívül *Berzsenyi Dániel* felfedezőjeként ismer és méltat az irodalomtörténet.

Céljuk elsősorban a magyar nyelv és irodalom művelése volt. Jellemző az elkötelezettségükre: körükben a nemzeti nyelvhez való ragaszkodás jegyében bűnnek számított, ha valaki a magyar beszédben idegen szavakat használt. A társaság kezdetől fogva állást foglalt az akkortájt induló heves nyelvújítási harcban is – természetesen a *Kazinczy Ferenc* által képviselt modern nézetekhez csatlakozva.

Első esztendeik nevezetes vállalkozása volt egy sikeres színelőadás, az első és sokáig egyetlen magyar nyelvű bemutató Sopronban. A közönség óriási tetszéssel fogadta az előadott szomorújátékot, amelyet *Lakos János*, a társaság alapító tagja írt. Amikor később, 1827-ben színre vitték *Vörösmarty Mihály Salamon király* című tragédiáját – ez volt a darab ősbemutatója! –, a költő levélben, a következő elismerő szavakkal köszöntötte őket: „Az ifjúság éveiben egyebet is tenni, mint szilaj kicsapongást, ritkaság, de annál nagyobb érdem.”

A társaság nem zárkózott be önmagába, és tevékenységüktől mi sem állt távolabb, mint a provincializmus. Mai kifejezéssel azt mondanók: népben, nemzetben gondolkodtak. Járatták a korabeli országos lapok közül a *Magyar Kurírt*, a *Mindenes Gyűjteményt*, a *Hadi és Más Nevezetes Történeteket*, továbbá figyelemmel kísérték a kortársi szépirodalmat is. A reformkorban rendszeresen meghozták *Kisfaludy Károly* népszerű *Auróráját*, előfizettek az *Athenaeumra*, az *Életképekre*, valamint járatták *Kossuth Lajos* hírlapját is.

Félévente és személyenként a tagok 30-36 krajcárt „*fűzettek az ujjságokra*” – a *Lakos János* jegyző által vezetett könyvtári napló bejegyzése szerint. A nagy írók műveinek első kiadásait – most is megvannak a könyvtárban – az ifjúság szinte ronggyá olvasta.

Szervezetileg is önálló könyvtára volt a Magyar Társaságnak, igaz, kezdetben szerény állománnyal: az indulás évében ugyanis csupán 39 tétel szerepel a katalógusokban, egyebek közt *Bessenyei György*, *Péczeli József*, *Gyöngyösi István* munkái. Jellemző adalék a társaság tagjainak segítőkészségére: oly módon is támogatták egymás szellemi gyarapodását, hogy saját könyveiket is „beadták a közösbé”, de a tulajdonjog fenntartásával. A „*társak könyvei*” című 1790-es katalógusban *Lakos János* tíz, *Ihász Imre* ötvenöt, *Ajkay Pál* három, *Kis János* hét tétellel szerepel.

1796-ban már 129 könyv található az ifjúsági könyvtár lajstromában. A gyarapodás ettől kezdve mind lendületesebb: 1808-ban 462 kötete van a társasági könyvtárnak, tizenöt év múlva viszont 851. A reformkorban tekintélyes közéleti férfiak erkölcsi kiállásukkal, továbbá anyagilag is segítik a társaságot; *gróf Festetics György* és *gróf Széchenyi Ferenc* adományai jelentős mértékben hozzájárulnak a társaság könyvtárának fejlesztéséhez. *Széchenyi István* például védnökséget vállalt a Magyar Társaság rendezvényei fölött, és a *Hitel* első kiadásának egy példányát saját kezű dedikációval ellátva megküldte a líceumnak, és jóindulatát a társaság iránt haláláig megtartotta.

Ez idő tájt „szakok” szerint sorakoznak a könyvcímek a katalógusban. Ily módon: 1. *Tudományos művek*. 2. *Versek*. 3. *Románok*. 4. *Játékdarabok*. 5. *Folyóírá-sok*. „Az első szak címét azonban korántsem lehet a mű szóhasználatunk szerint érteni – állapítja meg *Sólyom Jenő* irodalomtörténész –, mert ebbe a szakba került mindaz, ami máshova nem volt sorolható, például *Mikes Kelemen Törökországi levelei is*.”

Említsük meg név szerint is a Magyar Társaság két könyvtárosát a 19. század elejéről! Az egyik az író, költő, kultúraszervező *Döbrentei Gábor* volt, a Magyar Tudományos Akadémia „első titoknoka”, a másik *Sass István*, *Petőfi Sándor* barátja, akinek nevét *Petőfi* „*A négyökrös szekér*” című versével kapcsolatban is ismerik az irodalom kedvelői.

Szorgalmas látogatója volt a diákkönyvtárnak az iskola leghíresebb növendéke, későbbi névadója, *Berzsenyi Dániel*. 1792-ben és 1793-ban tizenhatszor olvasható a neve a könyvtári naplóban, ahol is a könyvcímek egyenként át vannak húzva, annak jeléül, hogy *Berzsenyi* a könyveket visszaadta. Kedvelte *Barcsay Ábrahám*, *Orczy Lőrinc* s *Ovidius* verseit, *Dugonics András* *Etelkáját*, valamint *Kotzebue* színműveit. A kölcsönzési tételek egynegyede, tizenhatból négy színmű. Későbbi feljegyzései is megerősítik, hogy *Berzsenyi* behatóan érdeklődött a színművek iránt.

Érdekes könyvtári adalék *Berzsenyi* diákkori szellemi táplálékához: a soproni evangélikus gyülekezet levéltárában található egy könyvjegyzék, amelynek alapján megnevezhetők a költő tankönyvei, szám szerint tizenhárom. Ezek közül hat német nyelvű, öt pedig latin. Magyar nyelven *Péczeli Józsefnek* az 1790-ben Komáromban kiadott „*Erkölcsei prédikációk*” című könyvéből és *Losontzi István* nevezetes, szinte országosan közismert tankönyvéből (*Hármas Kis Tükör, Poson, 1780*) tanult. A költő eszmei fejlődésére, leginkább fiatalkori társadalomszemléletének alakulására *Losontzi* nézetei voltak döntő hatással. *Losontzi* kézikönyve olyan rendi világnézetet sugallt, amelyben központi helye van a királytiszteletnek és a nemesi öntudatnak.

„Két ág összeömlése”

Páratlan művelődési értékek hordozója a líceumi könyvtár, amely – *Pröhle Jenő* szavaival – „két ág összeömléséből adódott: az egyik az evangélikus lelkészek könyvtára, az úgynevezett *konventi könyvtár*, amelyet a *Rotenburg ob der Tauber*-i számadáskönyv tételével igazolhatóan 1666-ban alapítottak *Zuana Pé-*

ter Menyhért buzgólkodására, és amelyet a híres gyűjtő, Láng Máttyás gazdagított becses ritkaságokkal... Ez a tényleg háromszáz éves ág hozzáférhető volt tanárnak, diáknak egyaránt, még a voltaképpeni iskolai könyvtárral való – 1825-ben történt – egyesítése előtt is.” A soproni Liszt Ferenc Múzeum 1966-ban jubileumi kiállításon mutatta be a nagyközönségnek a líceumi könyvtár kincseit, s a megnyitáskor hangzottak el ezek a szavak. Egyébként a két könyvtár 1825-ös összevonásából adódó hatalmas rendezési munkát később Hetyési László rektor végezte el.

Mai telkén 1658 óta áll az ősi iskola. Azóta több átépítés és bővítés történt. Jelenlegi alakját az 1894-es átépítéskor nyerte el. Az 1948-as államosítás után kétszer is felújították, de szerencsére a hatalmas muzeális értéket képviselő nagykönyvtár a helyén maradt, az épület földszinti traktusának jobb oldalán. Ide az 1825-ös újjáépítés után került, amikor is öt nagy termet szántak a könyveknek.

Magától értetődő, hogy a könyvtár az öt évszázad során mindenben osztozott az iskola sorsával, s rá volt szorulva az evangélikus polgárok adományaira. Ahogy a krónikás írja: „*Fejedelmi bőkezűségű pártfogók híján soproni és más dunántúli orvosok, ügyvédek, papok, tanárok hagyatékából és adományából gyarapodott úgy, hogy külföldről megtérő diákok – fejükben a nyugati eszmék élesztője, tarisznyájukban a legfrissebb könyvek – rótták le hálájukat a Lackner-féle és egyéb ösztöndíjára. De gyarapodott a könyvtár a diákok filléreiből is.*”

Két eligazító észrevétel kívánkozik az utóbbi mondathoz. A reformáció eszméinek diadalra jutása után Sopronban a latin iskola fejlesztésében, majd gimnáziumi rangra emelésében elsődleges szerepe volt Lackner Kristóf polgármesternek (1571–1631), aki a távoli vidékek kiváló tanárait is megnyerte a város iskolaügye számára. Az 1610-es években csaknem évente írt iskoladrámákat, amelyeket a gimnázium tanulói adtak elő, többnyire a városháza termeiben. Mint felügyelő, gyakran látogatta az iskolát, és *Leges scholasticae (Iskolai törvények)* címen rendtartást adott ki számára. Ennek is köszönhető, hogy a 17. század első felében jelentősen megnövekedett az iskola növendékeinek létszáma, hasonlóképpen a könyvtár állománya is, mégpedig a tanulók adományain kívül az intézet vásárlásai révén.

Pénzhez úgy jutott a líceum, hogy a tanulóktól könyvtári járulékot szedett, és a befolyt összeget kizárólag új könyvek beszerzésére, kötetésekre fordította. Az 1740-ból való rektori számadáskönyv adatai szerint abban az évben tanulóként havi tizenhét krajcár volt a könyvtári járulék.

Sok Sopronba érkező vidéki tanuló hozott magával könyvet az alma mater bibliotékája számára. 1826-ban például az orosházi születésű Székács József író, evangélikus püspök soproni tanulmányainak megkezdésekor két ritka könyvet vitt az akkor már több mint négyszáz növendéket számláló líceum könyvtárának, a *Synonimorum liber* és a *Gradus ad Parnassum* című munkákat. Székács József rövid ideig a Magyar Társaság könyvtárosa tisztségét is betöltötte.

Ez az évtized a német ajkú Sopronban is a nemzeti öntudatra ébredés időszaka volt. Székács József nemzedéke kézzel a kézre adva olvasta Katona József 1821-ben megjelent *Bánk bánját*, amikor még a hivatalos kritika hallgatott róla. Arról is van tudomásunk, hogy a helytartótanácsi cenzura bizonyos feljelentések alapján a líceumi könyvtár több példányát „gyanúsnak” találta, és kifogásolta kölcsönzésüket.

Mesés könyvritkaságok

Százados szorgoskodások révén annyi értékes könyv gyűlt össze, és zömmel meg is maradt a líceum könyvtárában, hogy sok mai nagyvárosi közkönyvtár is büszke lehetne ekkora és ily becses állományra. Szinte a csodával határos, hogy – mindössze kisebb méretű veszteséggel – a második világháború vad viharát is átvészelte a könyvtár. Ekkor az iskola épületébe a katonaság telepedett be. 1944-ben német, majd a város eleste után, 1945 kora tavaszán szovjet hadikórházakat rendeztek be a Széchenyi téri épületben.

A könyvtár állományára, kincseire nézvést a szovjet katonaság jelenléte és tevékenysége volt veszedelmesebb: a több tízezer kötetet ugyanis a „felszabadítók” kipakolták az udvarra, az lsten szabad ege és egy vékony ponyva alá. (Na persze, akár el is zabrálhatták volna a teljes állományt!) Az vitt el belőle, aki csak akart! És nemcsak a szovjet katonák gyűjtötték a háborús szuvenírt, hanem bizony megvámolták az iskolaudvaron magasodó könyvhegyet a helyi lakosok is. *Dr. Lampért Gyula*, az ismét egyházi kézbe adott Berzsényi gimnázium igazgatója mesélte 1995 őszén, hogy az utóbbi két-három évben néhanap bekopog hozzá egy-egy idősebb soproni vagy városkörnyéki polgár, kezében a líceum valamelyik régi, elveszettnek hitt könyvével, és valahogy igyzen magyarázza látogatása okát: „Tetszik tudni, a családi hagyatékából most került elő ez a kötet, öt évtized után, és a pecsét szerint az ostrom előtt a líceumé volt; gondoltuk, visszajuttatjuk maguknak, kivált, hogy ismét egyházi iskola lettek, hiszen ez nem minket illet meg.”

Pótolhatatlan veszteség, hogy a háború alatt megsemmisültek a könyvtári leltárt és a Magyar Társaság iratait tartalmazó kötetek, hatezer teológiai könyvet pedig az államosítás után az evangélikus egyház vett át.

S mégis: micsoda értékek, párját ritkító könyvészeti ritkaságok vannak ebben a középiskolai könyvtárban! Először is van tizenhat ősnymtatványuk, vagyis olyan könyvük, amely még *Gutenberg János* időszakában, a 15. század végén készült. Ezeket, s még jó néhány kincsüket páncélszekrényben tartják. A 15. századi ereklyék közül kettő csak itt lelhető fel, sehol másutt Magyarországon. A 16. századból 476 könyvet őriznek; *Erasmus* és *Hans Sachs* műveinek korabeli kiadásai ékességei a gyűjteménynek. Unikum a már említett *Dürer*-könyv is.

Rendkívül gazdag ez a gyűjtemény. Amikor a milleniumra nyomtatásban megjelent a könyvtár katalógusa, két vaskos kötetben fért csak el a régi könyvek címlistája. Új katalógusa most nincsen a könyvtárnak, ezért az állományra vonatkozó adatok egy része a szakemberek becslésén alapul.

Amikor 1966-ban sor került az említett jubileumi kiállításra a gimnázium könyv- és kéziratritkaságaiból, *Pröhle Jenő* könyvtáros 177 régi s igen ritka kiadványt, illetve eredeti kéziratot válogatott össze gyűjteményükből. Ma egy könyvaukción vagyonokat adnának az akkori tárlókba kitett négyszáz-öt száz éves ritkaságokért, például a *Nürnbergi krónikáért*, *Lackner Kristóf* műveiért, a 16. századi kiadású *Ptolemaiosz*-, *Euklidész*-, *Arisztotelész*-, *Luther*-kötetekért. A következő két évszázad jeles íróinak, filozófusainak alkotásai közül megtalálhatók itt *Voltaire*, *Montesquieu*, *Rousseau*, *Helvetius* első kiadású könyvei. (Akkoriban csak azok forgathatták ezeket a „rebellis” köteteket, akiknek erre az evangélikus konvent, illetve a Helytartótanács engedélyt adott. Vagy akik titokban tanáraikhoz

fordultak ez ügyben. Kis János írja emlékirataiban, hogy *Wietoris Jonathán* professzor könyvtárából kapták a diákok az új szellemű olvasnivalókat.

Hazai szerzőink közül *Bessenyei György*, *Dugonics András*, *Berzsenyi Dániel*, *Katona József*, *Vörösmarty Mihály*, *Arany János*, *Petőfi Sándor* műveinek első kiadásai is a liceumi könyvtár polcain sorakoztak – megvannak ma is –, mintegy jelezvén, hogy ez a kiváló középiskola minden korban lépést tartott a kultúrával, a kor szellemi áramlataival, a társadalmi haladás és a nemzeti gondolat eszme-rendszerével.

Pénzhiány, évtizedek óta

Ötven magyar középiskola könyvtárában található muzeális értékű gyűjtemény. Ez az adat az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum 1986-os felméréséből való. Az iskolák muzeális értékű gyűjteménye nemzeti vagyunknak fontos része; jónéhány középiskolai könyvtárban az európai és a magyar kultúra kiemelkedő alkotásait őrzik. Ezeknek a könyveknek a sorsa szorosan összefonódott a jeles iskolák sorsával, történetével, ily módon iskola-, pedagógia- és művelődéstörténeti értékeket is képviselnek.

Ez idő tájt muzeális értékek számítanak mindenekelőtt a kódexek, aztán külön kategóriában az ősymotatványok és a 16. századi magyar könyvek, majd az 1600 előtti hazai kiadású könyvek, folyóiratok, térképek és más nyomtatványok, továbbá az 1870 előtti kéziratok. A muzeális értékű gyűjtemények megőrzése nemzeti érdek, s oly mérvű feladat, amelynek a megoldásához már nem elegendő az oktatási intézmények és a pedagógusok jó szándéka, ösztönös hozzáállása, ide határozott jogszabályok kellene.

Jogszabályok természetesen vannak, 1963 óta a rendszerváltozás kezdetéig legalább harminc minisztertanácsi és miniszteri rendelet, utasítás, irányelv, körlevél született ez ügyben, félreérthetetlenül megszabva a könyvtárak fenntartóinak, hogy „*a történelem, a tudományok, az irodalom, a művészetek, valamint a természetfejlődés kiemelkedő tárgyi, írásos és egyéb emlékeit a törvényerejű rendeletben meghatározott módon védelemben kell részesíteni, tudományosan fel kell dolgozni, és az egész nép számára hozzáférhetővé kell tenni. E feladat megoldásáról a művelődésügyi miniszter gondoskodik.*”

Sajnálatos, hogy írott malaszt maradt minden rendelet vagy főhatósági intézkedés, mert a rendeletgyártás pártállami évtizedeiben sem azt kapták meg az iskolák a nemzeti vagyon megőrzéséhez, ami a legfontosabb lett volna, a pénzt. Akkor is abból volt a legkevesebb, mint ahogy ma is fojtogatja a pénzhiány a könyvtárakat.

Az OPKM szakemberei 1986-ban tizenegy nagy múltú középiskolai könyvtárban néztek szét, és lehangoló jelentés készült a tapasztalatokról: „*A könyvek a polcokon több helyen sérülten, össze-vissza dobálva, raktári rend nélkül állnak. Elvértve portalanítják őket, rendszeresen csak egy-két helyen. Hőszabályozó sehol sincs, hő- és páratartalom-mérő csak egy-két iskolában. A gyűjtemények jelentős része rossz állapotban van... .*”

Elégedetlenek voltak a szakértők a Berzsenyi Gimnázium nagykönyvtárával is: „*A gyűjtemény fűtetlen helyiségben van, a hideg dermedtő, nincs villany, a falak*

több méter magasságban is nedvesek, dolgozni nem lehet benne. Az állomány penészedik, és más módon is rohamosan megy tönkre. Ha ezek az állapotok már csak néhány évig is változatlanok maradnak, a közel ötvenezer kötetes gyűjteményre a gyors enyészet vár.”

E vészjelzés olvastán-hallatán 1988-ban a Köznevelés munkatársaként fölkerestem a soproni gimnáziumot, és riportban számoltam be a látottakról. Az igazgatóhelyettes és a könyvtáros társaságában néztem körül, és mi hárman nem láttuk a helyzetet ennyire siralmasnak. Ugyanis nem volt dermesztő a hideg (a méteres falak télen-nyáron temperált hőmérsékletet biztosítottak); égett a villany is (igaz, nem mennyezeti izzók, hanem konnektorba kapcsolt lámpák világítottak); nem voltak vizesek, nedvesek a falak, hanem „csupán” öregek: az épületben több helyütt is mállott a vakolat. Az viszont tény, hogy egyszerre kevés kutató vagy tanár dolgozhatott a nagyteremben, mivel mindössze három – ablakmélyedésben elhelyezett – asztal szolgált erre a célra.

Egy alapos felújításhoz megfelelő területre és szilárd anyagi erőforrásra lett volna szükség, de hát már a nyolcvanas években sem jutott elegendő pénz könyvtárfejlesztésre, így aztán nem telt az iskola költségvetéséből előregedett könyvek restaurálására, konzerváló kezelésére, hőszabályozó berendezés vásárlására s más egyebekre sem.

Visszáll a világ rendje

– *Mi változott meg műemléki könyvtárban a nyolc évvel ezelőtti látogatásom óta? A kérdést Horváth Edit könyvtárosnak tettem fel, akivel előzőleg is ebben a minőségben találkoztam. Most arról tájékoztattott, hogy a tulajdonosváltással észrevehetően javultak náluk a tárgyi feltételek. Például az iskola, természetesen benne a könyvtár is, központi fűtést kapott 1992-ben – az egyház, valamint magyar és német adományozók áldozatkészsége révén –, és végre-valahára megoldódott a patinás könyvtár világítása is, méghozzá korszerű neoncsovekkel.*

A változásokról Lampért Gyulával beszélgettem: „Iskolánk 1991. július elsején ismét fölvette nevébe az »evangélikus« jelzőt, utalva ezzel egy korszak végleges lezárására. Az iskola hivatalos neve Berzsenyi Dániel Evangélikus Gimnázium lett, működetési és tulajdonjoga a magyar államról a Magyarországi Evangélikus Egyházra szállt át.”

Csaknem ötven év után tehát visszaállt a világ rendje Sopronban: az ősi líceum ismét az evangélikusok kezén van. Az egyház messzemenően támogatja kedves iskoláját. Horváth Edit elmondta, hogy az ifjúsági könyvtár fejlesztésére a mostani ínséges esztendőkből is jut pénz, ha nem is sok. A múlt év végén ötvenféle folyóirat járt a könyvtárba, és mindamellet mintegy százezer forint jutott állománygyarapításra.

Most, hogy nyolc évfolyamos osztályokat is indít a gimnázium, erőteljesen gyűjteniük kell a tíz-tizennégy éves korosztálynak szóló irodalmat is, ami nem kevés pénzt visz el. A beszerzést nagy körültekintéssel végzik: a legkedvezőbb áron a könyvtárellátónál tudnak vásárolni, ezenkívül figyelemmel kísérik a különböző könyvaukciókat is, hogy a kevés pénzből minél több könyv beszerzésére

teljék. Ami terveiket illeti: 1996-ban az ifjúsági könyvtár egy komplett videobereendezéshez szeretne hozzájutni.

– Leginkább azonban egy újabb teremre lenne szükségünk, mert ezt a mostanit már kinőttük a 11 ezer kötetnyi állománnyal – toldja meg a kolléganő a kívánságlistát, bár maga is tisztában van vele, hogy további terjeszkedésre nincs lehetőség, mert a falakat nem lehet kitágítani. Az épületben minden négyzetméternyi hely foglalt már, régóta nagy a zsúfoltság. Koszerűtlen az egész ház, ami egyáltalán nem meglepő 1996-ban, hiszen az evangélikus egyházkerület vezetői már 1908-ban tanításra alkalmatlannak minősítették a millenium idején épített kétemeletes épületet.

Ottjártamkor, amíg Horváth Edittel beszélgettem, többször is benyitottak a tanulók az ifjúsági könyvtárba, leginkább kötelező olvasmányokat kerestek. Egyébként nyitva áll a diákság előtt a nagykönyvtár is, amely a líceum másik könyvtárosának, a félállásban foglalkoztatott *Némethné Káldy Zsuzsának* a birtalma. Lelkes könyvtáros ő is, mint az elődök, éberén őrzi a gondjaira bízott kincseket. Nemrég nyerte el ezt az állást, s mint mondta, először is „átforgatta” a hatalmas állományt, és most már jól kiigazodik benne. Amire nem telt nyolc évvel ezelőtt: megkezdődött a könyvek restaurálása is. A múlt év végén százezer forintot nyertek egy pályázaton ilyen célra; most meg az a baj, hogy a könyvszakmában is nagy a drágaság, és ebből a csinosnak mutakozó summából mindössze egy öreg könyvet lehet megfiatalítani.

Meglepett, hogy a nagykönyvtár gyűjteménye az ábécé betűivel jelölt nyilván tartás szerint van rendszerezve. Ennek okát azzal magyarázzák, hogy az egyik régi neves könyvtárosuk, a többször is említett Pröhle Jenő a ma már elavultnak minősülő müncheni rendszer híve volt.

– Tiszteljük a múltat, az elődök hagyatékát e téren is – jegyezte meg N. Káldy Zsuzsa –, a lassan történelminek nevezhető könyvtárosi gyakorlatot nem kívánjuk megváltoztatni; legyen valami, ami a régi nagyokra emlékeztet bennünket.

Szóba került a százados örökség, a múlt értékeinek megbecsülése az intézet igazgatójával folytatott eszmecserém során is. „*Büszkeségünk ez a műemlékkönyvtár, fejtegette Lampért Gyula, és mi becsüljük, ápoljuk hagyományainkat. Nem engedjük elveszni a múltunkat! Aki nem tudja, hogy honnan jött, az azt sem érti, miért, merre halad.*”

Elkötelezett ember, jó szervező és nagyszívű pedagógus Lampért Gyula, aki matematika-fizika-ábrázoló geometria szakja ellenére is erős affinitást mutat a humán kultúra iránt. Az ELTE Tanárképző Főiskolai Karának oktatói állását hagyta ott a soproni líceum igazgatói székéért. Nagy lendülettel vetette bele magát az újból egyházi kézbe került középiskola ügyeinek intézésébe. Mint megfogalmazta, olyan iskolát akar a hetvenkét tagú nevelőtestülettel összefogva teremteni, „*amely nemes hagyományaira alapozva, a régmúlthoz hasonlóan, diákjait Isten félelmében, erkölcsben erősítve, evangélikus szellemben neveli és oktatja kultúrára, tudományra, a nemzet gyarapítására.*”

P. Kovács Imre

A legújabb multimédia CD-ROM-ok

A várakozásoknak megfelelően ebben az évben gyorsan bővült a magyar fejlesztésű multimédia CD-k kínálata. A CD Panoráma című lap rendszeresen bemutatja az új lemezeket, de a folyóirat oly kevés könyvtárba jut el, hogy azt gondoltuk: nem lesz haszontalan az ott megjelent írások közül kiválogatnunk egy csokorra való a legújabb, és a könyvtárak érdeklődésére is számottartó hazai produktumokról.

(a szerkesztő)

Jovánovics és a 301-es parcella

Európa legnagyobb szobrát alkotta meg Jovánovics György a kivégzett 56-os mártírok sírhelyén, a 301-es parcellában. Művét nem politikai szándék vezette – mint interjújában elmondta, politikai emlékművet nem is lett volna hajlandó létrehozni –; síremléket akart állítani annak a közel négyszáz kivégzett embernek, akitől harminc éven át megvonták a szeretetet és a tiszteletet.

A halott embernek jár, hogy holtában is szerethessék – halljuk a Velencei Biennáléra Parcel 301 címmel megjelent CD-ROM-on rögzített interjújában Jovánovicstól. „Az emlékmű eleve ocsmány műfaj”, tele régi, túlhaladott sablonokkal. Miért vállalta mégis az avantgard szobrász az 56-os mártírok emlékművének felállítását? Barátai meggyőzték őt arról, hogy abban a történelmi pillanatban meg lehet alkotni egy avantgard, elvont köztéri művet. Hallgassuk tovább, mint mond erről Jovánovics: „Az 'elvont' nem egy mocsok szó a mi számunkra, hanem egy formai kifejezés. Van futurista, van impresszionista, van Petőfi Sándor és van elvont. ... Az én szobrom, az emlékmű nem a politikáról szól, hanem a halálról. Formai értelemben olyan újat mond a halálról, amit még soha szobrász ki nem tudott mondani, de nem 56-ról mondja ezt. Itt a temetőben sírhelyet kellett csinálni, ez sírszobrászat, itt a halálról kellett újat mondani...” Az emlékműben egyetlen konkrét politikai utalás van: a fekete gránit-hasáb, a 'Kába-kő', amely pontosan 1956 milliméteres. Ezt ugyan látni nem lehet, de ennek misztériuma van; ezáltal a szoborba bele van komponálva egy fogalmi elem. Az agysejtekben lévő gondolatot a formával házasította össze, és mind a kettő egyformán fontos – mondja Jovánovics.

Erős idegzetű legyen, aki megnézi a CD-n a Fekete Doboz videofelvételét Nagy Imre holttestének exhumálásáról. A többi dokumentumfilm az emlékmű készítése közben, illetve az avatási ünnepségen készült. Eörsi István barátjáról, Angyal Istvánról emlékezik meg, akinek emlékét egy 220 millió éves, hatalmas, rusztikus szikla őrzi.

A lemez legnagyobb értéke a Jovánovicssal készült 50 perces interjú, amelyből mindent megtudhatunk az emlékműről. A nyitott sír a fekete Kába-kővel az örökké nyitott sebet szimbolizálja. Koszorúzni ezt a fekete követ kell, átnyúlva

a nyitott sír fölött. Sehol a világon így nem koszorúznak, de sehol a világon nincs még egy tömegsír, ahol ennyi különböző felfogású ember nyugszik együtt, és akiket a hatalom ilyen kínosan, egyenként perbe fogva ítelt halálra, aztán kivégzésük után ilyen emberhez méltatlanul földelt el.

„Az, hogy egy embert hasrafektetve tesznek be egy sírba, fölfoghatatlan borzalom... A holttesten nem lehet bosszút állni. Itt meg hasrafektetve, jeltelenül betették őket a földbe. Az ország egy bizonyos területén az a borzalom történt, hogy holttesteket megaláztak. Nekem az volt a dolgom, hogy négyszáz megalázott holttestet egyenként lemossak és tisztába tegyek. ... Azt, hogy ezeknek a holttesteknek szeretet-negatívumuk van, nem lehet pótolni ... Hogy lehet ezt formailag kifejezni? A gyászt nem túlhangsúlyozni kell, de ez a fekete kő olyan intenzív, hogy örökre jelzi a bukást, a tragédiát és a halált. Attól fogva azonban minden kivilágosodik: mint egy óriási, hatalmas gyolcs, mint egy szeretet-pótlék, mint egy tömény 'szeretet-konzerv' próbálja ezt a szerencsétlen területet éppen a tisztasággal, a világossággal megvigasztalni.” – halljuk az alkotó vallomásaiban.¹

Anyanyelvi könyvespolc

*Ha Londonból Shakespeare-t kimerik,
mi marad? A limerick!*

*De Londonból Shakespeare-t kimerni,
ki meri?*

Orbán Ottó Az angol irodalom rövid története című paródiájában a limeric-
ket tűzi tollhegyre. Ne szégyelljük bevallani, hogy fogalmunk sincs, mi jelent a
limerick. Nézzük meg az idegen szavak szótárában, de ezúttal ne a kissé viseltes
kötetet vegyük le a polcról, hanem a CD meghajtóba tegyük be a legújabb Scrip-
tum lemezt, az Anyanyelvi könyvespolcot. Hamarosan kiderül, hogy a keresett
szó egy kötött szótagszámú, gúnyoros vagy humoros versformát jelent.

Az őszi Compfair vásárdíját a Scriptum Kft. és az Akadémiai Kiadó Anyanyel-
vi könyvespolca és szótár-családja nyerte. Valamennyi CD-jük ugyanazzal az adat-
bázistól független kezelőprogrammal, a GIB (Graphical Interactive Book) névre
hallgató teljesszövegű visszakereső rendszerrel futtatható. A programot folya-
matosan fejlesztik, a legújabb verziót a regisztrált felhasználók rendszeresen
megkapják. A CD-hez mellékelte felhasználói tájékoztató (amelynek szövege sú-
góként is behívható) részletesen ismerteti a rendszerparamétereket, a telepítés
műveleteit, valamint a program működését.

A keresőfelület több ablakból áll, a képernyő kiosztását tetszés szerint ren-
dezhetjük át. Ha az egymást fedő megoldást választjuk, mindegyik ablak címe
látszik, az egymás alatti elrendezéskor a nyitott ablakokat függőlegesen, az egy-
más melletti opció választásával vízszintesen rendezzük a képernyőn. A kereső-
ablak három fő részből áll: az első részben választhatjuk ki és nyithatjuk meg azt
a szótárt, illetve kézikönyvet, amelyben keresni akarunk. Az Anyanyelvi köny-
vespolc A magyar helyesírás szabályai mellett tartalmazza a Helyesírási kéziszó-
tárt, az Idegen szavak szótárát, a Szinonimaszótárt, valamint egy 14 ezer szavas

értelmező szótárat. A CD különleges szolgáltatása a Rontott szavak gyűjteménye, amely igen nagy népszerűsége számíthat az újságírók és más hivatásos tollforgatók körében. A fájlban egész borzadályos helyesírású szavakat sorakoznak, gyönyörködhetünk például az összes j betűs szó ly-os „mutációjában” vagy a rövid és hosszú magánhangzók zűrzavarában.

A szinonimaszótár keresztbe-kasul használható: a képernyőn bármely kifejezésről át tudunk lépni az újabb és újabb kapcsolatokra. Ha például a „pesties” taccsra játszik kifejezés helyett egy irodalmibb formulát keresünk, hamar rátalálunk: húzza az időt. Mondhatni, mi ebben a különös? De azonnal tovább tudunk lépni az időhúzás további szinonimáira: ki tudja például, hogy aki a krikettben húzza az időt, az fal mellett játszik, vagyis biztonsági játékot folytat?

Az idegen szavak szótárában sem csak a szavak, kifejezések megfeleltetése mentén kereshetünk: különböző szempontokat választhatunk ki, és a továbbiakban csak ezekből kérjük a válaszokat. A szótárban a biológiától az informatikáig kb. 80 szakterületbe rendezték a kifejezéseket, de ide sorolták a tréfás (tréf) vagy bizalmas (biz) értelemben vett szavakat is. Ki tudja ma már, hogy a gerundium a debreceni diákok furkósbotja volt, vagy hogy a „csuszpájz” német eredetű szó, és főzeléket jelent? A szűkített keresés ablakából bármikor visszaléphetünk a teljes szótári szövegekörnyezetbe.

A 14 000 szavas értelmező szótár alapja a Képes diákszótár, amelynek természetes „köznyelvi szókészlete” a mai élő nyelvet igyekszik tükrözni. A megszokott címszóra és kifejezésre keresés mellett egészen szokatlan szempontok alapján is megtalálhatjuk a szavakat. A kifejezések minden egyes szavára közvetlenül kereshetünk, így például az Ábrahám-tól rövid úton eljuthatunk a „feláldoz” szócikkig, amelynek példamondatában szerepel az ismert bibliai hivatkozás: Ábra-

hám feláldozza Izsákot. A Nyelvtani adatok menüpontban csoportokba rendezve találjuk a szavakat: például a hat-ragos fn-re kattintva megtudhatjuk, melyek a határozóragos főnevek. Ezek az információk már annyi többletet nyújtanak a hagyományos szerkesztett szótárakhoz képest, hogy a számítógép ellenségeit is meggyőzik: érdemes volt CD-n kiadni ezeket a nélkülözhetetlen segédkönyveket. Jó lenne, ha az Anyanyelvi könyvespolc minden iskolába eljuthatna.²

A marslakók akcentusa

„A történet igazi marslakókról szól. Azokról, akik a huszadik század elején bezivárogtak a világ legjobb egyetemeire és kutatóintézeteibe ... Azon buktak le, hogy ... egyetlen földi nyelvet sem tudtak akcentus nélkül beszélni. Volt ugyan egy ügyes trükkjük erre is: magyar emigránsoknak álcázták magukat, hiszen köztudott, hogy a magyaroknak van ez a furcsa nyelvi sajátosságuk.” Leon Lederman Nobel-díjas atomfizikus jellemzi így hazánk nagy fiait: Neumann Jánost, Szilárd Leót és a többieket. De mielőtt annyira elkeserednénk az olvasottakon, hogy azonnal föl hagyunk az angol-tanulással, nézzük meg inkább, hogyan juthatunk előbbre a legújabb magyar CD-k segítségével.

Sztálin és az Empire State Building

A Profi-Média Kft. onnan merítette új CD-jéhez az ötletet, hogy hiába „díszlik” sok háztetőn és erkélyen a parabola antenna, bizony nagyon kevesen értik meg az égi csatornák valódi üzenetét. Sajnos, még az angolul tanulóknak is csak kisebb hányada kap olyan profi képzést, amellyel megértené az igazi élő beszédet. A videót ugyan már jó ideje használják erre a célra, de a jelenetekhez kapcsolódó tananyag csak könyvben érhető utol, és a feladatmegoldást nincs, aki értékeli. Rögtön lesz visszajelzés is, ha a tanár szerepét átveszi a számítógép – erre találják ki az interaktivitást.

Adott egy jó ötlet, már „csak” meg kell valósítani. A recept egyszerű: vegyünk az ITN televízió World News adásából jónéhány színes összeállítást, írjuk le a szöveget angolul, adjuk meg a magyar fordítást, keverjünk hozzá tesztfeladatokat, fűszerezzük meg egy kis nyelvtannal, körítésnek adjunk hozzá nyomtatási funkciókat, tallózási és szótározási lehetőséget. Ha mindezt jó alapanyagokból és jó minőségben készítjük el, biztos sikerre számíthatunk. Nem árt, ha az alapanyag jó, vagyis a videoklip érdekes. Van itt minden, ami lekötheti figyelmünket: megnézhetjük a szuperexpresszt a „Csalagútban”, láthatjuk egy csimpánz-menhely munkáját Burundiban vagy elkísérhetünk egy amerikai asztronautát Bajkonurba. Az egyik klip olyan hírt jár körül, amelyről már itthon is többször hallhattunk: Sztálin 1931-ben leromboltatta a Napóleon feletti győzelem örömeire, közadakozásból emeltetett Megváltó Krisztus katedrálisát. Helyére az Empire State Building-nél is magasabb, Lenin gigantikus szobrával díszített Szovjetek Palotáját emeltette volna, ha a gigantomániás terv második részét nem akadályozza meg a háború. Az orosz polgárok – azóta is fájlalván templomuk elvesz-

tését – most újra kívánják építtetni a székesegyházat. A ClipDIC lemezen az erről szóló híradást megnézhetjük folyamatosan, részleteiben, előre-hátra „tekerve” a videofelvételt, elolvashatjuk mondatonként a szöveget angolul és magyarul. A CD-n azonban nemcsak a videóklip, hanem egy komplett nyelvtankönyv is van. A szótárban az angol szavak magyar fordítását nézhetjük meg, a hét különböző teszt segítségével igen alaposan begyakorolhatjuk az egyes „leckék”, klipek anyagát. A tesztek között találunk puzzle kirakósjátékot a szótanuláshoz, totót a hallottak megértéséhez, vagy kitöltősdit az előljárók ismeretének leméréséhez. A legnehezebb talán a „tollbamondás”: hallás után kell leírni az eredeti angol szöveget. Aki az angol kiejtés nyomán Burundi fővárosának nevét hibátlanul leírja, már meg lehet magával elégedve.

A Browse menüpontot választva beállíthatjuk, hogyan akarunk gyakorolni: a szavakhoz akarunk mondatokat keresni, vagy a mondatokat akarjuk szavakra tördelni. Minden általunk beírt szónak megjelenik a fordítása és azok a mondatok, amelyekben a keresett szó előfordul. Ha rákattintunk, meg is hallgathatjuk a mondatot, és elolvashatjuk a fordítását. Működik ugyanez fordítva is; kereshetünk egy adott szóhoz mondatokat, de mindez még nem elég: egy gombnégyes segítségével azt is be tudjuk állítani, a keresett szó szöveggörnyezetéből hány szót akarunk hallani. Ez a lehetőség biztosítja, hogy az élő nyelvben gyakori szóösszevonásokat és az ún. gyenge alakokat külön is gyakorolhassuk. A kiválasztott mondatban lévő nyelvtani jelenségeket a Grammar... gombra kattintással tanulmányozhatjuk. Ezzel a gombbal tulajdonképpen a nyelvtankönyv megfelelő fejezetét hívjuk be; szisztematikus tanuláshoz azonban a nyelvtankönyv a menüből közvetlenül is elérhető.

Mi lesz a nyelvtanárokkal? A ClipDIC – hacsak ki nem kapcsoljuk ezt a funkciót – fennhangoz igazít útba és értékeli is a a feladat-megoldásokat. Számukra egy remény marad: talán ők diákjaiknál előbb veszik meg a nyelvtanító CD-t, így rájönnek, hogy a Nyomtatás funkciót külön nekik találták ki a fejlesztők. Szószedetet fordítással vagy anélkül, egy vagy több kiválasztott klip szövegét angolul és/vagy magyarul, szó- és mondatkiegészítő tesztek, totót és javítókulcsot is lehet nyomtatni. A nyomtatott szövegek TXT fájlalba kerülnek, ezeken aztán szövegszerkesztővel lehet tovább munkálkodni.³

Snoopy mint Nyelvmester

A VISION-X Kft. kezdő szintű nyelvtanító CD-i után itt a nyelvvizsgák „ré-mére”, a nyelvtani tesztekre felkészítő program. Aki próbálkozott már a vizsgával, biztosan a legnehezebb feladatok közé sorolja a mi nyelvi szokásainktól oly különböző előljárók és igevonatok megtanulását. Ezek „bemagolása” egy kicsit unalmas és nehezen gyakorolható: ha van egy megoldási kulcs, ember legyen a talpán, aki nem nézi meg a soron következő megoldást; ha pedig nem kapunk azonnali visszajelzést, akkor nem tudjuk a helyes megoldást sem rögzíteni az agyunkban. Mindeme hiányokat pótolja a Nyelvmester sorozat újabb tagja, a Haladó angol tesztek, amely vállalja a felkészítést a középfokú nyelvvizsgára.

Érdeemes a Beállítások ablakkal kezdeni: itt találjuk meg azokat a funkciókat, amelyekkel meg tudjuk változtatni a program eredeti összeállítását. A tesztekét

az előre meghatározott sorrendtől eltérően, illetve valamennyit összevontan is lehet gyakorolni. A válaszadásra kérhetünk időbeli korlátozást – attól függően, mennyi gondolkodási időt engedélyezünk magunknak az egyes kérdések, illetve az egész teszt megoldására. Meg lehet változtatni a tesztekben lévő mondatokat is: ekkor a véletlenszerűen összeállított kérdések ikonra kell kattintani.

Nagyon hasznos a „magyarnak álcázott marslakók” számára, ha a Megoldás hallás után beállítást választjuk. Ekkor úgy kell megadni a választ, hogy nem lehet látni a feladat szövegét. Ezt a megoldást nyilván csak az „igazi” haladóknak ajánlhatjuk, a többiek eleinte úgy gyakorolhatják az élőbeszéd megértését, hogy rákattintanak a Kimond gombra, és úgy hallgatják meg a képernyőn látható mondatokat.

A program használatát a menüből hívható súgórendszer mellett lebegősúgó is segíti: ha egy másodpercig megállítjuk az egérkurzort, láthatóvá válik a szöveg, ha kicsit tovább otthagyjuk, ki is mondja a súgó szövegét (feltéve, hogy a beállítások ablakban nem kapcsoltuk ki). Kíméli a számítógép erőforrásait, ha kevesebb aktív feladatot kérünk tőle: ha gyakran használjuk a Nyelvmestert (márpedig azért vettük meg, hogy sokat tanuljunk vele), érdemes az egyébként látványos, a program indításakor „felporladó” képeket is kikapcsolni. Ha közben szünetet akarunk tartani, csak rá kell kattintani a hortyogó Snoopy-ra ahhoz, hogy az időmérés megálljon.

A tesztelés során egyedül azt sajnáltam, hogy nem lehet a kérdéseket azonnal értékelteni – ha ugyanis a Kéértékelés gombra kattintunk, a lebegő súgó közli, hogy ezzel befejeztük a teszt megoldását. Visszafelé lépegetve aztán az összes megoldásban gyönyörködhetünk, feltéve, hogy jól töltöttük ki a tesztet, és megfeleltünk a nyelvvizsgán.⁴

Gyermekkuckó

Nem is kellett túl sokat várni azokra a CD-ROM-okra, amelyek a gyerekek szórakoztatására és a tanulás nehéz munkájának könnyítésére készültek. A három bemutatott lemez között az egyiknél az eredeti mű a garancia arra, hogy minőséget adunk a gyerek kezébe, a másiknál a korábbi CD-k színvonala a biztosíték, de a közismert háttér – ma divatos szóval: referencia – nélkül színre lépő alkotók bemutatkozása is ragyogóan sikerült.

Amikor még nem süllyedt Noé bárkája...

Alig száz éve a Föld jelentős része még szinte érintetlen volt: még nem kezdődött meg az a borzalmas pusztítás, amelyet egy évszázad alatt a civilizáció végbevitt. Ezt a paradicsomi állapotot idézi fel a Kossuth Kiadó multimédia CD-je, amely az először 130 éve megjelent „nagy Brehm” 18 kötetes kiadása alapján készült.

Alfred Brehm, aki eleinte mérnöknek tanult, apjától örökölte a természet iránti vonzódását, és tőle tanulta az elejtett madarak kitömésének mesterségét is. Ennek jó hasznát vette, amikor 18 éves korában, 1847-ben elindult első afrikai expedíciójára. Abban az időben a zoológia tudománya még csak a rendszertani, illetve állatszervezettani ismeretekre korlátozódott: az állatok természetes kör-

nyezete és viselkedése még nem volt a tudományos megismerés tárgya. Éppen emiatt lett Brehm halhatatlan; ő volt az első, aki fölismerte az élő környezet tanulmányozásának jelentőségét. Könyvének előszavában is ír erről: csak az élő állat a mozgásra, érzésre képes lény, a kitömött, szeszbe rakott állat mindenkor holt tárgy marad. A maga idejében Az állatok világa „... egyértelmű kedvező megítélésben részesült, általánosan elterjedt, amelyet mindenki tanító örömmel és köszönettel üdvözölt, mindenki tanuló élvezettel és haszonnal olvasott, amelyet majdnem minden művelt nép nyelvére lefordítottak...”. Több kiadást ért meg Magyarországon is; a magyar kiadások nem egyszerű fordítások, hanem igényes átdolgozások voltak. Legjobb tudomásunk szerint a világon elsőként most a Kossuth Kiadó adta ki CD-ROM-on ezt a nagyszabású és nagyhatású művet.

A lemezen a 18 kötet szövege faksimileként olvasható. Az indexekben a Windows eszközeivel lehet keresni az egyes állatfajok magyar és latin nevére, és külön a képekre, a videobetétekre, illetve a hangokra. Kötetenként is olvashatjuk a szöveget; attól függően, hogy az emlősök, a madarak vagy a halak érdekelnek bennünket, választhatunk a róluk szóló hatalmas mennyiségű, több mint 8000 oldalnyi szöveg és 2500 eredeti kép közül.

Reménykedjünk, hogy ez a CD – amelynek minden egyes példánya tíz fa életét mentette meg – hozzájárul ahhoz, hogy azok a gyerekek, akik ma erről a lemezről ismerik meg a letűnt paradicsomi állapotokat, majd más szemlélettel közelítenek az élővilághoz, és segítenek a Brehmből sugárzó harmóniát visszaállítani a Földön.⁵

A zöld manók esete a multimédiával

A környezetismeret az egyik legnehezebb tantárgy lett az iskolában. Hogy a tanulás mégis inkább játéknak, mint nehéz munkának tűnjön, az Ábécéskönyv Kiadó és a Profi-Média Kft. a zöld manókat és a számítógépet hívta segítségül. A Manóka-Land (vagy netán Manó-kaland?) CD egy pályadíjnyertes tankönyvesalád első kötetéből készült. A szerzők bevallott célja a természet és az épített környezet megismertetése, és ezen keresztül megszerettetése. A játékos, rejtvény-jellegű feladatok a családi élet, a lakóhely, az otthon, az iskola, az időjárás és más hasonló témakörökben csoportosítva segítik az első és második osztályos gyermekeket a tananyag elsajátításában.⁶

Mibajod szultán és a Nagy Mindentudó Kódex viszontagságai

Az ellopott kódex titka címmel jelentette meg a MINOR Kft. az első magyar CD-ROM mesejátékot, amely azonnal el is nyerte a kétévente tartott HUNGARODIDACT konferencia és vásár nagydíját. A tüneményes mesejáték bonyodalmai az álomszuszék Mibajod szultán Nagy Mindentudó Mibajod Kódexének ellopásával kezdődnek. A kódex visszaszerzésére Marcipán király és Mibajod szultán együtt indulnak el, bejárják a krumplievő krumplifejűek, a pumpa nélkül kerekező keréklábúak és patkóhiányban szenvedő lólábúak országát, míg végül eljutnak a gonosz Szilvórium király birodalmába. A tolvaj, a Hosszúlépés nevű

títkosügynök azonban hiába lopta el a mindentudó kódexet, mivelhogy Szilvórium országában senki sem tud olvasni (kell a kicsiket az olvasás irányába noszogató ennél erősebb motiváció?). A zenés mesejáték meghallgatása és elolvasása mellett a szöveget nyelvtani feladatlapok segítségével is föl lehet dolgozni. A színes képek egy gombnyomásra kirakós játékká válnak; ne szégyelljük, hogy a gyerek hamarabb veszi észre nálunk, melyik részlet hová való.⁷

¹ *Parcel 301 : Jovánovics. Bp. : Ikon ; ABCD, 1995.*

² *Anyanyelvi könyvespolc. Bp. ; Szeged : Akadémiai K. ; Scriptum, 1995.*

³ *ClipDIC English, part 1 : Kulcs az élő nyelv megértéséhez. Baja : Profi-Média, 1995.*

⁴ *Nyelvmester, nyelvoktató CD: Haladó angol tesztek. Bp. : Vision-X, 1995.*

⁵ *Az állatok világa / Alfred Brehm. Bp. : Kossuth K. ; Vision-X, 1995.*

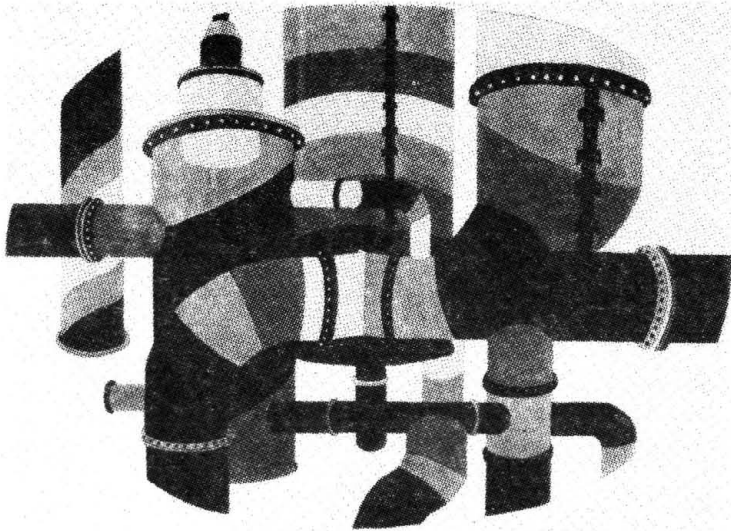
⁶ *Manóka-land : játékos képességfejlesztő oktatóprogram kisiskolásoknak. Baja : Ábécéskönyv K. ; Profi-Média, 1995.*

⁷ *Az ellopott kódex titka : CD-ROM mesejáték. Bp. : MINOR Kft., 1995.*

Tószegi Zsuzsanna

„Mi újság?” (és mi nem) – adalék a kurrens magyar sajtó sajátosságaihoz

Az előadásra készülődve arra gondoltam, megnézem, mit írnak mostanában az újságírók az újságról. Értékes információkat lehet szerezni többek között a „Magyar Sajtó”, a „Signum Média Hírlevél” vagy a „Tisztesség” egyes számaiból arról, hogy mi történik sajtóberkekben: ki akar új lapot indítani, milyen lapok szűnnek meg stb. Havi kiadványokról lévén szó, a három említett lapból ebben az évben október közepéig 10-10 szám jelent meg. Az utolsó számokra nem is számítottam, hiszen a nyomdák sokszor összegyűjtve, késve küldik el a köteles példányokat, de szeptemberig valamennyi számot jogosan várhattam. Kiderült, hogy ebben az évben a Magyar Sajtóból csak az 1. szám, a Signum Média Hírlevélből pedig csak a 6., 7., 8. szám érkezett köteles példányként. A Tisztességből a 7/8. számig valamennyi számot kézbe vehettem. Az arány tehát a következő: 27 megjelent lapszám helyett 12-t szolgáltatnak köteles példányként a nyomdák. Nem lehet természetesen ezt az arányt az egész magyar sajtóra érvényesnek tekinteni, de tény, hogy a jelenleg érvényben levő, elavult, sokak által megkérdőjelezett kötelespéldány-rendelet rengeteg problémát jelent az Országos Széchényi Könyvtárnak és az egész könyvtáros társadalomnak. (A jövőre vonatkozó hatása külön elemzést kíván.) A köteles példányjog érvényesítése olyan apparátust és adminisztrációt igényelne, amellyel az OSZK nem rendelkezik, és amelyet

az 1986. évi rendelet szabályaival nem lehet egyértelműen alátámasztani. Évek óta készül e rendelet megújítása, a nemzeti könyvtár részéről Rády Ferenc főosztályvezető vesz részt az előkészítő munkákban. A jelenlegi tervezet 11 köteles példányt javasol, ennek a kiadók egységesen ellenállnak, maximum 5 példányt tudnak elfogadni. További tárgyalások, egyeztetések szükségesek, miközben még az sem dőlt el, hogy a köteles példány-rendelet miniszteri- vagy kormányrendelet lesz-e?

Mit jelent számunkra ez a bizonytalan helyzet? Elsősorban azt, hogy a be nem küldött kiadványok nem kerülhetnek nemzeti bibliográfiai feldolgozásra. Nem csupán arról van szó tehát, hogy a nemzeti könyvtár és a köteles példányra jogosult könyvtárak nem kapják meg az adott kiadvány egyes számait, hanem arról is, hogy esetenként még csak tájékoztatást sem kapnak a megjelent kiadványokról. Másodsorban rengeteg pluszmunkát jelent, hiszen ki kell nyomozni, hogy mi az, ami megjelent, de nem érkezett be köteles példányként, azután pedig reklamálni kell a hiányzó számokat. A reklamálási eljárás során hivatalosan a nyomdát kell megkeresni, hiszen a nyomda kötelessége a tudományos célú köteles példány-szolgáltatás. Már is szembekerülünk a mai magyar sajtó egyik sajátosságával: nincsenek állandó nyomdák (a későbbiekben látni fogjuk, hogy szinte semmi sem állandó), tehát sok esetben a kiadó számonként más nyomdát bíz meg a kiadvány előállításával. Éppen a napokban volt arra egy konkrét példa, hogy beérkezett egy új periodikum 1. évfolyam 3. száma. Ennek alapján a köteles példány-szolgálat munkatársa a nyomdánál reklamálta az előző két számot, ekkor derült ki, hogy azokat nem ők készítették. Következő forrás a kiadó, ott azt a választ kaptuk, hogy a 2. szám nyomdáját meg tudják mondani, de már ők sem tudják, hogy az első számot ki nyomtatta.

Ezek után joggal merül fel a kérdés: ki és hogyan adhat ki időszaki kiadványt ma Magyarországon? Ezt az „1986. évi törvény a sajtóról” szabályozza. Az évek során ezt a törvényt toldozták-foldozták, többször kiegészítették, módosították.

Évek óta halljuk, hogy mennyire szükség lenne az új sajtótörvényre, amely vagy a médiatörvény része lenne, vagy összhangban lenne vele. 1994-ben részt is vettünk az MKM által összehívott sajtótörvény-előkészítő ad hoc bizottság munkájában, de azóta semmi konkrétum. A jelenlegi sajtótörvénynek van egy „Értelmező rendelkezések” része, ebből kiderül, hogy a törvény szempontjából:

„f/ időszaki lap: az a napilap, folyóirat és egyéb lap, valamint ezek melléklete, amely egy naptári évben legalább egyszer megjelenik, azonos címmel és tárgykörrel kerül kiadásra”.

A Minisztertanács 12/1986.(IV.22.) számú rendelete a végrehajtásról egyértelművé teszi, hogy belföldi időszaki lapok **alapítására** a Minisztertanács Tájékoztatási Hivatala ad **engedélyt**. (Kiemelt szavak: alapítás, engedély.) 1988 decemberében megszűnt a Tájékoztatási Hivatal, ezután az 1989. évi módosító rendelkezések szerint: „Időszaki lap **előállítás**a és nyilvános közlése bejelentési kötelezettség alá esik”. A belföldi időszaki lapot a bejelentés alapján a Minisztertanács Hivatala nyilvántartásba veszi. A nyilvántartott lapokról **okiratot** kapott a lapalapító vagy a kiadó vezetője, akire a **bejelentési kötelezettség** hárult. (Kiemelt szavak: előállítás és nyilvános közlés, bejelentés, okirat.) 1989 végétől a nyilvántartás a Művelődési Minisztériumban, majd jogutódjában, a Művelődési és Köznevelési Minisztériumban történik. 1994. augusztus 1-jétől a nyilvántartásba vételért 10 000,- Ft-ot, a változások bejegyzéséért 5000,- Ft-ot kell fizetni. Újabb módosítás 1995 májusától: okirat helyett az MKM **határozatot** állít ki. (Kiemelt szó: határozat.) A végrehajtási rendeletről eltérően az évenként legalább kétszer megjelenő időszaki kiadványok számára kötelező határozatot kérni. Az MKM sajtónyilvántartásában jelenleg mintegy 8500 cím szerepel – ezek egy része soha nem jelent meg. Ezt azért merem biztosan állítani, mert az MKM sajtónyilvántartásának munkatársai 1993-ig rendszeresen, kb. négyhavonként, félévenként átadták nekünk a náluk nyilvántartásba vett címek listáját. Ezt mi behasonlítottuk az IKB – Magyar Periodika Adatbázisban, s megállapítottuk, hogy a lapalapító cégek, magánszemélyek sok esetben nem igazán megjelentetni akartak egy adott címen egy bizonyos kiadványt, csak „le akarták védeni” az adott címet más – esetleg konkurens – cég elől. Az MKM sajtóosztálya ugyanis ellenőrzi, hogy azonos cím szerepel-e már a nyilvántartásában, s ha igen, megtagadja a határozat (régábban okirat) kiállítását. Bibliográfusi gondolkozással ez így nem egészen logikus, hiszen vagy megjelenhetnek azonos címmel különböző kiadványok, mint ahogy valójában megjelennek, vagy nem, de ebben az esetben nem lehet elég az MKM nyilvántartása. Egy példa: a Pesti Hírlap-sztori. Amikor 1989-ben a Pesti Hírlap Kiadó Kft. engedélyt kért lapalapításra Pesti Hírlap címen, problémát jelentett, hogy egy másik cég, egy akkoriban alakult rt. ugyanezt a címet már bejegyeztette. Az nem volt kérdés, hogy Kossuth Lajos 1841-ben indított lapjának méltó utóda lesz-e a készülő kiadvány. A sztorit egyébként érdemes elolvasni a Szignum Média Hírlevél 1994. évi júliusi számában.

Mások, konkrétan például autó-motor értékesítési és hirdetési témával, valamint szexlapnak nevezett pornóval foglalkozó cégek egyszerre több címre is kértek okiratot, ezek közül aztán néhány lapot ki is adtak. Ez számunkra azért jelentett problémát, mert a Magyar ISSN Iroda szolgáltatásai közé tartozik az előzetes ISSN szám megállapítása. Ez a nemzetközi azonosítószám – tévesen – úgy szerepel a kiadók, nyomdák tudatában, hogy alkalmas adókedvezmény igénybe

vételére. (Az adókedvezményre egyébként az okirat alapján megállapítható ITJ szám jogosít.) Azok, akik egyszerre több címet is „levédtek”, még biztosabbak akartak lenni a dolgukban, s mindegyikre kértek előzetes ISSN számot is. Sokáig tartott, amíg rájöttünk, hogy milyen szándék húzódik meg a sok ISSN kérés mögött. Sajnos, sorolni lehetne azokat a kiskapukat, amelyeket megtalálnak azok, akik a mai sajtótörténet negatív lapjait írják.

*

A továbbiakban címszavak köré csoportosítva szeretnék tükröt állítani a sajtó elé.

Egy adott évben megjelenő kiadványok száma

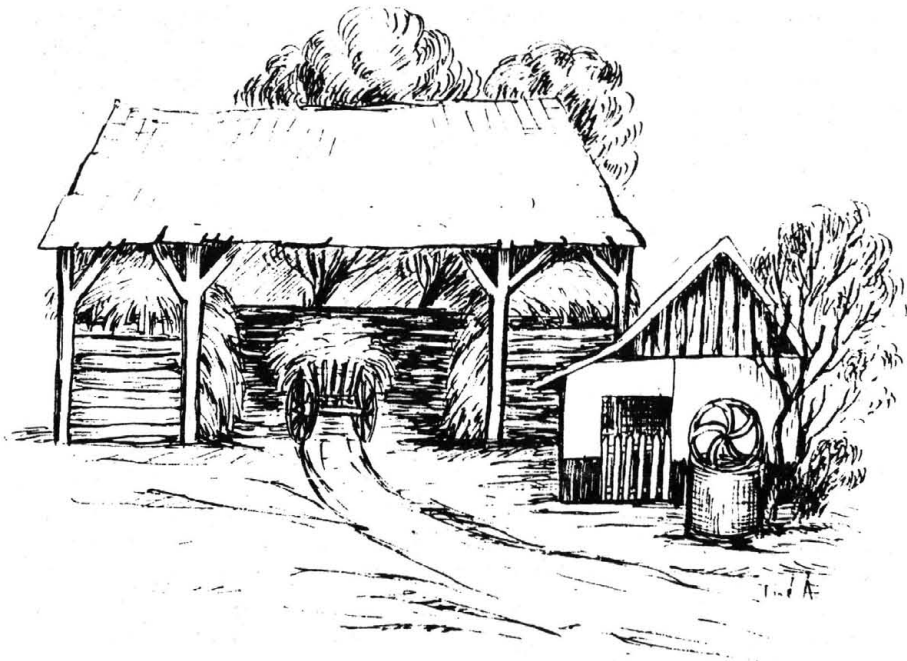
Nagyon érdekes dolog a statisztika, helyükre teszi a dolgokat. Úgy tűnt, hogy az éves kiadványszám vonatkozásában igen nagy az ingadozás. Az IKB Magyar Periodika Adatbázis alapján statisztikát készítettünk a magyar sajtóról különböző szempontok szerint, és magunk is meglepődve tapasztaltuk, hogy évi 3 500 – 3 900 között mozog a köteles példányként beküldött, és az adatbázis gyűjtőkörébe tartozó kiadványok száma. Jelen előadás keretében a *kiadvány vagy periodikum* kifejezés mindig az *egy adott címen* megjelenő időszaki kiadványt jelenti, függetlenül attól, hogy hány száma, kötete jelent meg. Visszatérve az évente megjelenő címekre: 600, de maximum 1 000 lehet azoknak a kiadványoknak a száma, amelyek nem tartoznak a nemzeti sajtóbibliográfia gyűjtőkörébe, tehát egyelőre számítógépes feldolgozásuk nem történt meg, így mai témánkon is kívül rekednek.

Megfelel a bibliográfus által érzékelt többletmunkának viszont az új, illetve címváltozás után újként jelentkező kiadványok száma. A számítógépes feldolgozás 10. évében, tehát 1986-tól összesen 7 864 új tétel gazdagította az IKB adatbázist. A legkevesebb új cím – az 1995-ös eddig még nem teljes évet leszámítva – 1987-ben jelent meg: 464, a legtöbb pedig 1991-ben: 1 287. Természetesen ezek az adatok csak 1995. október 21-én voltak érvényesek, hiszen a feldolgozó munka folyamatos, és rendszeresen feldolgozunk két-három évvel ezelőtt megjelent kiadványokat, amelyek késve érkeznek köteles példányként, illetve nem az induló számuk érkezett be, s reklamátlás után várunk az első számra – remélve, hogy beküldik. Sok esetben érdemes várakozni, 739 esetben viszont (az induló szám hiányában) kénytelenek voltunk a feldolgozást egy későbbi szám alapján elvégezni. Minden 10., illetve 11. új kiadvány esetében tehát nem jutottunk hozzá az induló számhoz. Azt hiszem ezt nagyon rossz aránynak kell tekintenünk.

Az új címeknél maradván néhány érdekes és jellemző adat:

A 7 864 új kiadvány közül 1 000-ről biztosan tudjuk, hogy még az indulás évében megszűnt vagy címváltozott, közülük 547 csupán egy alkalommal jelent meg. Ezek egy része választási kiadvány lehetett, amelyek esetében nagyon nehéz volt dönteni, hogy szórólap-e valójában a magát 1. évfolyam 1. számmal sorszámozó pártlap, vagy a választások után is lesz folytatása.

A vizsgált új kiadványok közül 1 872-ről semmit nem tudunk az indulás éve óta, a következő években ugyanis nem érkezett köteles példány. Az Országos

Széchenyi Könyvtár Köteles példány-szolgáltatának arra van kapacitása, hogy ha beérkezik egy kiadvány egy adott száma, és kardexeléskor kiderül, hogy előző száma vagy számai hiányoznak, akkor azokat reklamálja. Így egy bűvös körbe zárul a bibliográfia, hiszen ami nem érkezett be, az vagy nem jelent meg, vagy megjelent, csak éppen nem küldték be köteles példányként. Ezeket a kiadványokat tehát gyakorlatilag megszűntnek lehet tekinteni, akár le is lehetne őket zárni, ha nem lennének olyan tapasztalataink, amik azt mutatják, hogy előzőleg nem árt komoly nyomozómunkát végezni. Így aztán úgy döntöttünk, hogy biztosan élőnek, „kurrensnek” tekintjük azokat a kiadványokat, amelyek a tárgyévben vagy az azt megelőző évben megjelentek; lezárjuk azokat a kiadványokat, amelyek megváltoztatják címüket, vagy hitelt érdemlően tudomásunkra jut, hogy megszűntek – ebben jelent például segítséget az előadásom elején említett szak-sajtó is –, ezen kívül vannak a bizonytalanok, ezek valószínűleg megszűntek, hiszen évek óta nincs hír róluk. Ha mégis, mint legutóbb például a *Honvédorvossal* történt, amely kiadványról kiderült, hogy él, csak a köteles példányok nem érkeztek, nos ilyen esetben örömmel regisztráljuk a reklamálásra beérkező számokat, s máris megváltozik a kiadvány státusza.

Arra vonatkozóan is van kimutatható adatunk, hogy az egyes években újonnan induló kiadványok közül hány jelent meg azóta is minden évben. Csak néhány szélső értéket sorolnék fel: 1986-ban 552 új periodikum volt, közülük 1995-ig 11 jelent meg minden évben, 1989-ben az új indulások száma: 840 volt, az előző szempont szerint érintett kiadványok száma: 110. Minél közelebb esik az indulás éve 1995-höz, annál több az ezt követően évenként folyamatosan megjelenő kiadványok száma. Az 1993-as 909 új indulásból 272 jelent meg 1994-ben és 1995-ben is.

Az új indulásokkal kapcsolatban jellemzőnek tekinthetjük, hogy címváltozásról van-e szó, esetleg egy régebbi kiadvány újraéledéséről, illetve újraindulásáról vagy teljesen új időszaki kiadványról. Adataink szerint a 7864 új indulású periodikum közül 2017-nek volt valami előzménye. Közülük 165 azonos címen élt már előzőleg, de a jelenlegi szerkesztőség nem vállalt szoros kapcsolatot az előző kiadvánnyal. 66 kiadvány esetében újraindulásról van szó, tehát vagy folytatja az újraéledő kiadvány az eredeti kiadvány számozását hosszabb szünetelés után, vagy teljesen új számozást kezd, de hivatkozik az újraindulás tényére.

Kiadóváltozás

1989 előtt is szokás volt, hogy intézmények, melyeknek nem lapkiadás volt a fő tevékenységük, saját kiadványaik esetében kiadók is voltak. Ugyanakkor volt néhány kiadóvállalat, ezek adták ki a nyilvánosan terjesztett kiadványok nagy részét. Az adatbázisból kigyűjtöttem a kiadókra vonatkozó adatokat, s a teljesség igénye nélkül mondanék egy-két példát az 1987-ben megjelent periodikumok kiadására vonatkozóan. A budapesti kiadók közül a Lapkiadó 317, a Hírlapkiadó és az SKV egyenként 100-nál több, az ILV és az Akadémiai Kiadó 90-90, a Népszava 55, a Delta 42, a Pallas és a Sportpropaganda 23-23 kiadványt adott ki. Vidéken minden megyében volt megyei lapkiadó vállalat. Ezek kiadásában összesen 364 kiadvány jelent meg, ez átlag 20-20 kiadványt jelent. Legtöbb periodikumot a Veszprém Megyei Lapkiadó adott ki: 41-et, legkevesebbet pedig a Békés Megyei Lapkiadó: 4-et. Csak érdekességképpen jegyzem meg, hogy egy magánkiadás volt: a pécsi Dlusztus József jelentette meg a *Dlusztus család krónikáját*.

1989 után a lapkiadók fokozatosan eltűntek, kft.-k, rt.-k alakultak lapkiadási céllal.

Az 1995-ben eddig feldolgozott 2205 periodikumhoz elkészítettem egy kiadói mutatót. (Közbevetőleg: tapasztalataink azt mutatják, hogy nyilván több kiadvány jelent meg – ismét a kötelező példány-probléma: nyomoznunk kell a be nem küldött kiadványokat.) A kiadói mutató alapján azt látjuk, hogy mind a budapesti, mind a megyei közéleti lapok kiadójának nevében sok esetben a lap neve szerepel, például: Népszava Rt., Népujság Kft., Délvilág Rt., Napló Kft. A vidéki kiadók sok esetben 1-2 időszaki kiadvánnyal jelentkeznek, de a budapesti kiadók sem adnak ki egyenként 30 kiadványnál többet. Az Akadémiai K. 20, a Burda Budapest Kft. 10, az Erasmus Press Kft. 16, a Hírlapkiadó Rt. 14, a Közlöny- és Lapkiadó Kft. 29, a Semic Interprint Kft. 19 periodikumon szerepel kiadóként. Az egyetemek, főiskolák, tudományos intézmények, egyesületek, intézetek és egyéb testületek saját kiadványaik esetében általában ellátják a kiadói teendőket is.

Eddig kiadóváltozás címszó alatt a kiadással foglalkozó intézményekkel kapcsolatos változásokról volt szó. Ez számunkra azt is jelenti, hogy egy adott kiadványt a megjelenése során több kiadó ad ki. Ezt az időszaki kiadvány életleírásában egyszerű adatváltozásnak kezeljük, ha ez nem jár néhány esetben címváltozással is. A kiadók és a lapalapítók kapcsolatához, a kiadók egyeduralmához

vagy éppen függőségéhez nem tudok hozzászólni sem, ez nem a könyvtárosok, bibliográfusok világa. Mi csak a következményeket érzékeljük, s vezetjük szorgalmasan az új kiadói neveket.

Az előbbieken szoltam már a periodikumok címváltozásairól. Örvedetes viszont, hogy van jónéhány kiadvány, amelyik olyan erős laptulajdonossal, vagy olyan kialakult profillal rendelkezik, hogy minden változás ellenére azonos címen jelenik meg évtizedeken, sőt egy évszázadon keresztül. 14 kiadvány címét és indulásának évét szeretném itt felsorolni, amelyek a múlt században indultak, s a mai napig megjelennek, igaz, hogy kisebb-nagyobb szüneteléssel, de tartva a folyamatosságot a számozásban és a kiadvány jellegében.

Orvosi hetilap (1857)

Szemészet (1864)

Századok (1867)

Typographia (1869)

Magyar nyelvőr (1872)

Pénzügyi közlöny (1874)

Magyar könyvszemle (1876)

Népszava (1880)

Egészség (1887)

Hadtörténelmi közlemények (1888)

Irodalomtörténeti közlemények (1891)

Igazságügyi közlöny (1892)

Időjárás (1897)

Halászat (1899)

Ezek a legrégebben élők, rajtuk kívül van még 24 olyan kiadvány, amely 1900 és 1944 között indult és máig él (ugyancsak kisebb-nagyobb szüneteléssel).

Ha minősíteni lehetne a kiadványok „életvitelét” a bibliográfusoktól ezek a lapok kiváló minősítést kapnának. De mit szóljunk azokhoz a kiadványokhoz, amelyek kiadváltozás miatt megváltoztatják címüket? Néha csak abból áll ez a címváltozás, hogy a cím elé az „új” szó kerül. 1989 előtt ez csak elvétve fordult elő, sokáig példának a szinte egyedülálló *Új Tükör* szerepelt mindenütt. 1989-ben már 14 ilyen címváltozás volt, 1990-ben 38, majd évenként fokozatosan csökkent a számuk. Az is jellemző, hogy azóta több kiadvány már visszatért az eredeti címhez. Ilyen például az *Őszidő*, amelyet 1989-ben a Kossuth Kiadó adott ki. 1990-ben a kiadást átvette az IPV, ekkortól Új Őszidő a címe 1992. májusig, bár közben 1991-től az U & M Kft. a kiadó. 1992. júniustól az InterProtector Kft. adja ki a lapot, immáron ismét Őszidő címen. 1994-től az Őszidő Alapítvány kiadásában jelenik meg a lap, szerencsére újabb címváltozás nem történt. Ugyancsak 1990-ben lett a Néplap-ból *Új Néplap*, a Horizontból *Új Horizont*, a Dunántúli naplóból *Új Dunántúli napló* és így tovább.

A kiadó és a laptulajdonos közötti tisztázatlan jogviszony és az új, mindenre kiterjedő sajtótörvény hiánya is szerepelnek az okok között, amelyek például az *Elite* körüli bonyodalmakat okozták. Ez a sztori is külön feldolgozást igényel, most csak annyit szeretnék az ügyből kiemelni, hogy az ellenségeskedővé vált két szerkesztőség bírósághoz is fordult a kiadvány címének és logójának védelmében. Az egyik szerkesztőség úgy döntött, hogy minden lehetséges címváriánst

védetté tesz, így ugyanazon a napon 7 (kicsit különböző) címre kért okiratot az MKM-től. Mind a 7 okiratot meg is kapták, ezekről másolatot adtak át a M. ISSN Irodának (az előzetes ISSN-ről sikerült lebeszélni a szerkesztőség vezetőjét). A többszörös címváltoztatás során eddig két kiadvány már meg is jelent. Talán vége a harcnak, így az 5 megmaradt határozat is azok számát szaporítja, amelyek mögött soha nem lesz kiadvány.

A megjelent periodikumok típusában történt változások

Anélkül, hogy bármilyen komoly elemzésre vállalkoznék, néhány példával szeretném illusztrálni, hogy ezen a téren is szembetűnő a változás. 89-90-től megjelentek a különböző pártok lapjai. 1986-ban 50 pártlapot regisztráltunk, 1994-ben: 165-öt. Eltűntek viszont a tsz-lapok, csökkent, s egyre inkább csökkenőben van az üzemi lapok száma. Ez utóbbiak helyett az intézmény tevékenységét reklámozó propaganda kiadványok születtek. A továbbiakban, mikor számadatokat mondok, mindig az 1986-ban és az 1994-ben megjelent kiadványok számát vetem össze. Az egyházi, vallásos jellegű időszak kiadványok száma 38-ról 145-re, a címtárak száma 11-ről 68-ra nőtt. Jelentős a változás a közéleti lapokra vonatkozóan. Az országos közéleti lapok száma 16-ről 24-re, a megyei, regionális közéleti lapok száma 21-ről 47-re, a budapesti kerületi lapoké 22-ről 51-re nőtt. Legnagyobb a növekedés a városi, községi lapok tekintetében 29-ről 504-re nőtt a számuk. A számadatokat úgy kell tekinteni, hogy néhány kiadvány 1994-ben két címen is megjelent címváltozás következtében.

A közéleti lapokkal kapcsolatban elmondanék egy történetet: 1992. január 8-i keltezésű a *Beregsurányi napló* okirata. Az alapító, a kiadó és a szerkesztőség vezetője egy és ugyanazon személy, Angalét Sándor. Ő maga hozta el hozzánk az okiratot, azt tudakolván, szükséges-e ISSN szám leendő kiadványa számára. Kiderült, hogy Angalét úr autóbusszofőr volt Pesten, s miután nyugdíjba vonult, minden idejét, erejét, pénzét Beregsurány közéleti lapjának kívánja szentelni. Írógéppel készül a kiadvány, gyorsmásolással előállított fotók illusztrálják, közéleti, honismereti és természetvédelmi cikkeket, esetenként pedig még apróhirdetéseket is tartalmaz. Annyi pénze nincs a lapgazdának, hogy 16 köteles példányt küldjön, de az én nevemre azóta is érkezik postán minden számból egy példány, ezt én minden alkalommal élvezettel elolvasom, majd átadom a köteles példány-szolgáltatnak, ahol kardexelik. A kiadvány az OSZK-ban megőrzésre kerül.

Közéleti lap tehát ez a sokszorosított, összetűzött, 4-5 lapos újság éppúgy, mint a Népszabadság, amely már CD-ROM-on is olvasható. Ez át is vezeti témánkat az adathordozóban történt változásokra. Egyre több olyan dokumentum készül, amelyeket már nem lehet sem szabad szemmel olvasni, sem a szokásos mechanikus eszközökkel használni, ezek a számítógéppel olvasható dokumentumok. 1989-től érkeznek floppy-újságok az OSZK-ba, például a *Pressdok*, a *Ban-kár*, az *Alaplap*. 1993-tól pedig CD-ROM-on megjelenő kiadványokat is kapunk; ilyenek a *Jogtár*, a *Complex - CD jogtár*, a *Magyar gazdasági jogszabályok gyűjteménye*, az *ABCD*, és hogy az OSZK kiadványait is megemlítem: a *Magyar nemzeti bibliográfia*, *könyvek* és a *Nemzeti Periodika Adatbázis*. A CD-n mint adathordozón

kétféle dokumentumtípus található, úgynevezett szöveges, tehát olyan, amit a képernyőről csak olvasni kell, és multimédia, mint például az ABCD, ebben kép, hang és szöveges rész keveredik. Ezek közül néhány megtekinthető az előadások után a teremben levő számítógépeken. A fejlődés következő fázisa az, amikor nincs is kézzel fogható adathordozó, hanem úgynevezett online folyóiratokról van szó. Nagy kérdés, hogy ezeket hogyan kezeljük a könyvtárakban? Hogyan olvastatjuk a floppyn vagy a CD-n megjelenő dokumentumokat? Lehet-e egy online információt egyáltalán dokumentumnak tekinteni? Minden változik, a dokumentum fogalma is sok változáson ment keresztül, de úgy érzem, a dokumentumnak mindig is lényeges kritériuma marad, hogy megfogható, raktározható, visszakereshető, többször használható legyen. Ennek a kritériumnak eleget tesz minden, ami valamilyen hordozón jelenik meg, ilyen módon kerül terjesztésre és megőrzésre. Az online információ viszont állandó változásban van. Szó sincs részemről semmiféle idegenkedésről, vagy értéktételről, de tisztázni kell az új hordozókkal kapcsolatban számtalan lényeges, alapvető fogalmat. Azt tervezük, hogy az elektronikus sajtónak jövőre külön rendezvényt szentelünk, most éppen csak az első gondolataimat mondtam el velük kapcsolatban. Néhány szó erejéig a terjesztésről, amiről nálam szakavatottabb előadó fog szólni: egy olyan kiadványról már tudomásunk van, amit Magyarországon csak faxon terjesztenek.

Végül arra szeretnék röviden kitérni, hogy mit nyújt ma az OSZK, mint nemzeti könyvtár a periodikumokat érintve a többi könyvtárnak?

- Jelenleg még továbbítja a köteles példányra jogosult könyvtáraknak a gyűjtőkörükbe tartozó kiadványokat.
- Havonként megjelenteti nyomtatott formában a nemzeti bibliográfiát, negyedévenként pedig az Új periodikumok című bibliográfiai értékű jegyzéket, ezzel lehetőséget ad tájékozódásra, a saját olvasókör jobb kiszolgálására.
- Az IKB – Magyar Periodika Adatbázist – az IIF támogatásával – elérhetővé tette Interneten keresztül.
- Az adatbázist floppyn is terjeszti, a könyvtárak megvásárolhatják igen jutányos áron az adatbáziskezelő programot és a tetszés szerint kiválasztott tételeket. Saját anyagukat is módjuk van a náluk továbbépíthető adatbázisban kezelni, a helyi adatok számára megfelelő számú mező áll rendelkezésükre.

Mi az, amiről már most sejteni lehet, hogy a könyvtárak jogos igényeként fog jelentkezni? Érzésem szerint a magyar folyóiratok lelőhelyjegyzéke. Ahogy csökken a könyvtárak költségvetése, úgy lesz egyre fontosabb az, hogy például egy városban, ahol több könyvtár is működik, a magyar folyóiratok beszerzése, használatása és megőrzése összehangoltan történjék. Ehhez egyetlen feltétel hiányzik, de azt háromszor szokták mondani: pénz, pénz, pénz.

Nagy Zsoltné

(Az előadás a Magyar Periodika Kör 1995. október 25-i rendezvényén hangzott el.)

Gondolatok az elektronikus publikációkról

Kora őszi merengés a „Megvannak-e, milyenek a számítógépes adathordozókon szolgáltatott információk hozzáférhetőségének közkönyvtári feltételei?

Ki olvas floppyn könyvtári híradót, lemezújságot ki készít, hypertextben ki rögzít?”

A kérdések megválaszolása helyett, inkább a merengést választom, és az elektronikus dokumentumok előállítással illetve keletkezésével kapcsolatos technikai kérdések helyett következzen néhány gondolat arról, hogy mi módon változtathatják meg ezek az életünket, kiadványozási gyakorlatunkat, nem felváltva a régit, hanem amellett fejlődve. Ennek kapcsán a Békés Megyei Könyvtár egy kiadványára hívám fel a figyelmet.

4 éve jelent meg a Könyvtári Figyelőben Kokas Károly írása „A könyvtáros elektronikus környezete” címmel.

Bevezetőjében olyan hiperinformációs rendszert említ, amely annak megálmodója Ted Nelson szerint röviddel 2000 után a felhasználók milliárdjait fogja összekapcsolni „*az egész Földre és a Földet övező kozmikus térre is kiterjed majd, és tartalmazni fog minden írott dolgot*”.

E korszaknak valóban vannak jelei, így a spontán alakuló levelezőlisták mellett, az egyre szaporodó elektronikus folyóiratok, a különböző elektronikus könyvtári projectek megjelenését tapasztalhatjuk. Megjegyzem, hogy könyvtári vonatkozású hazai elektronikus folyóirat egyelőre nincs, de Ráczy Ágnestől tudhatjuk, hogy a

Könyvtári Figyelő tanulmányközlő rovatát válogatva megtalálható lesz a MEK-ben.

Én kissé elfogult vagyok ezzel a világgal szemben, de talán ez megbocsátható, hiszen a kommunikációs rendszereken illetve számítástechnikai eszközökön keresztül hozzáférhető dokumentumok szembeütővé teszik azt, – amit mi persze tudunk – hogy a könyvtár kezdettől fogva a dokumentum tartalmát szolgáltatja.

Ez nagyon lelkesítő, hiszen a könyvtári lét folyamatosságát és időtlenségét sugallja.

A dokumentum formája, hordozója, hozzáférhetősége tulajdonképpen mindegy. De mégsem az.

Ma a papírközpontú világ mellett létezik az elektronikus világ, sokan tartanak attól, hogy ez válik egyeduralkodóvá.

Már az 1993-as frankfurti könyvvásárnak is főtémája volt az elektronikus publikálás, vagyis a dokumentum előállításának, továbbításának radikális átalakulása, a „*szöveg elszakadása megszokott formáitól, hogy végül elektronikus lét legyen a sorsa*.”

Ez a forradalom átfogóbb hatású, mint a gutenberg-i volt. Mindaddig a nyomtatott könyv a kézzel írott könyv nyomdokain járt, mind felépítését,

mind pedig segédeszközeit (pl. mutatók) tekintve. Az elektronikus dokumentum nemcsak a sokszorosítás technológiájában hoz változást, hanem annak felépítésében is, és „a könyv anyagi valóságával szemben a helyhez nem köthető szöveg anyagiatlanságát helyezi.”

DE!... Gyakran intem magam egyegy „DE!” felkiáltással meg-megálásra, felidézve a következő sorokat, melyeket most pontosan idézek, a szokásosnál kissé hosszabban:

„...Mivel tegnapelőtti előadónk a tévékazettákról beszélt, és lenyűgöző képet varázsolt elénk arról a jövőről, amelyben kazetták és műholdak uralják majd a hírközlés területét, én most felhasználom tudományos szakértelmemet arra, hogy még távolabbra nézzünk előre a jövőbe, és lássuk, miképpen lehet tovább tökéletesíteni, még sokoldalúbbá tenni a kazettákat.

Mindenekelőtt, amint az előadótól is megtudtuk, meglehetősen terjedel-

mes és költséges berendezés kell ahhoz, hogy lejátszjuk a szalagot, képernyőre vigyük a képet és hangszóróba a kísérő hangot.

Nyilvánvalóan elvárnánk, hogy ez a segédberendezés kisebb, könnyebb és hordozható legyen. Végső fokon teljesen el kellene tűnnie, és beépülnie magába a kazettába.

Másodszor ahhoz, hogy a kazettában tárolt információt átalakítsuk kép- és hanggá, energia szükséges. Ez megterheli a környezetet. (Minden energia-felhasználással ez a helyzet, ezért, ha már nem tudjuk elkerülni, csak annyit szabad felhasználni, amennyit muszáj.)

Következésképp elvárnánk, hogy a kazetta lejátszásához szükséges energia kisebb legyen. Végső fokon nullára kellene csökkennie.

Képzelnék el tehát egy segédberendezés nélkül használható, de könnyűszerrel hordozható kazettát. Noha előállításához energia kell, felhasználása nem kíván sem energiát, sem külön jel-

szerelést. Nem kell hozzá konnektor, nem kell hozzá elem; magunkkal vihetjük oda, ahol a legkényelmesebb nézőnk: az ágyba, a fürdőszobába, a padlásra, egy fára.

A közönséges kazetta természetesen hangot és fényt bocsát ki. Nyilvánvalóan a néző számára tisztán kivehetőnek kell lennie a hangnak és a képnek, de hiba, ha magára vonja mások figyelmét is, akiket nem érdekel. Az ideális kazettát csak nézője láthatja és hallhatja.

Akármilyen ravaszak is a kapható, vagy a közeljövőben elképzelhető kazetták, mindenképpen kezelőszerveket igényelnek: van rajtuk ki- és bekapcsoló gomb, vannak gombok a szín, a hang-erő, a fényerő, a kontraszt szabályozására és így tovább. Én olyan kazettát látok a lelki szemem előtt, amelyben mindez lehetőleg gondolati parancsra történik.

Olyan kazettáról álmodom, amelyben a szalag megáll, mihelyt elfordítom a tekintetem. Mindaddig áll, amíg oda nem nézek, s akkor viszont azonnal megindul. Olyan kazettáról álmodom, amely kényem-kedvem szerint lassabban vagy gyorsabban, előre vagy hátra, kihagyásokkal vagy ismétlésekkel tudja lejátszani a tartalmát.

Valljuk be, hogy még álomnak is túl szép egy ilyen kazetta: hordozható, nem kell hozzá segédeszköz, nem fogyaszt energiát, nem zavar másokat, és többé-kevésbé gondolatilag irányítható.

Persze, álmodozni könnyű. Lássuk hát a rideg valóságot! Egyáltalán, létez-

het-e ilyen kazetta? Válaszom: hogyan, természetesen!

A következő kérdés: és hány évig várhatunk erre az ijesztően tökéletes kazettára?

Erre is tudok válaszolni, méghozzá egészen határozottan. Nem várhatunk rá, mert megvan már ötezer éve. Amiről mindeddig beszéltem, az ugyanis (talán már sejtették) nem más mint a könyv!" Asimov, Isaac: A Hold tragédiája. – Bp : Kozmosz, 1979.

Ezek után engedjék meg, hogy felhívjam a figyelmüket egy könyvre, mely az Évtizedkönyv címet kapta és antológiának nevezhetnénk.

A benne található írásokkal igyekeztünk felidézni, átfogni az új épületben eltöltött időt, ezért találhatóak benne a könyvtár-átadásról szóló tudósítások, az épületről szóló értékelések, alapos ismertetések az egyes részlegek munkájáról, az 1986-os békéscsabai vándorgyűlés teljes szöveganyaga, a tíz év alatt végzett irodalomkutatások jegyzéke (mely nemcsak hasznos, szórakoztató is) stb.

Egy szóval minden olyan benne van, amely ezt a korszakot jellemzi, amely egy új korszakot jelentett a könyvtár életében és ez a korszak, úgy hiszem, lezárult, most valami más kezdődik.

Ezt jelzi az is, hogy ez a könyv egy elektronikus kiadvány, egy hipertext.

Palyik Katalin

(Elhangzott Az évtizedforduló programja keretében rendezett szanazugi konferencián. Ld. 3K 1995. novemberi szám!)

Hírlevél a Magyar Könyvtárosok Egyesülete tagjaihoz

Lezárva: 1996. január 5.

52. szám

BUÉK, 1996! – Az MKE elnöksége és titkársága ezúton is köszöni a számtalan karácsonyi és újévi jókívánságot, és eredményekben, sikerekben gazdag, boldog új esztendőt kíván az MKE tagjainak.

Vajda Erik üdvözlése – Elnökünk április végéig ismét Sri Lankán dolgozik, akkor viszont lezárul ottani megbízatása. A következő jókívánságokat kaptuk tőle: „Kellemes ünnepeket kívánok, no meg nagyon jó és boldog újévet Elnökségnek, Titkárságnak és tagságnak!”

Tanácsülés – November 22-én az MKE tanácsa a KIK megyei és városi könyvtári tagozatával közös ülést tartott, amelyen tájékoztatást kértek Poprády Gézától, az OSZK főigazgatójától az OSZK egyes központi szolgáltatásainak (Új Könyvek, KMK Koordinációs Osztály, Könyvtári Levelező/lap) leépítésével kapcsolatos tervekről, és kifejtették ellenérveiket az átszervezési intézkedésekkel szemben. Az ülésen felszólalt Bodó Sándor, az MKM Nemzeti Kulturális Örökség Főosztályának vezetője, és Bariczné Rózsa Mária, a Közművelődési Főosztály főelőadója is. Az OSZK fenntartója képviseletében hangsúlyozták, hogy a megszorító intézkedések elengedhetetlenek, ugyanakkor kérték, hogy a szakma határozza meg, mely szolgáltatásokról tudna lemondani. A tanács úgy határozott, hogy ebben az ügyben levélben fordul az elnökséghez.

Elnökségi ülés – November 29-én az MKE elnökségének ülésén Gellér Ferencné, a tanács elnöke beszámolt az október 26-i (ld. a Hírlevél 51. számát) és a november 22-i tanácsülésen (ld. előbb) történetekről és átadta a levelet, amelyben kérte az elnökséget egy, az MKM-mel, az OKT-vel és a KIK-vel közös eszmecsere megszervezésére. Az elnökség a KMK Koordinációs Osztálya ügyében nem érzi magát hivatottnak állást foglalni. A Levelező/lap tulajdonosainak két lehetőség érdemi vizsgálatát javasolja: 1. a 3K betétlapjaként való megjelentetését, 2. a Könyvtári Egyesülés lapátvételi szándékának elfogadását. Mészáros Antal kiadási ajánlatára e két megoldási javaslat vizsgálata után kíván visszatérni. Az Új Könyvek ügyében a KELLO-val javasol mielőbbi tárgyalást kezdeményezni, 1996 végéig mindenképpen megjelenik a lap.

Ezután a lezajlott (törvényhozási szeminárium, hálózati tanfolyam és konferencia) és az előttünk álló (BOBCATSSS, szerzői jogi szeminárium, angliai tanulmányút) rendezvények, majd a rokon szervezetekkel (KIK, Magyar Könyvszakmai Szövetség, Magyar Kulturális Szövetség) való kapcsolatok ügyei voltak napirenden (ezekről alább még részletesen szólunk). Szó esett még az OKT legutóbbi üléséről, az Oktatási Bizottság újjáalakítási tervéről (ld. alább) és a kö-

telepéldány-rendelet előkészületeinek újabb fejleményeiről. Az „Egyebek” program pont keretében Vajda Erik elnök a tanácson keresztül kérte a szervezeteket, hogy a titkárságtól kapott információkat öt napon belül adják tovább tagjaiknak.

A kultuszminiszter válasza az MKE elnökségének nyílt levelére – Fodor Gábor levelének szövege a 3K 1996. januári számában olvasható, amelyben ez a hírlevél is megjelenik.

Kötelesepéldány-szolgáltatás – December 14-ére Török András, az MKM helyettes államtitkára a könyvtári és kiadói szakterület képviselőinek véleménycseréje utáni egyeztetésre hívta meg a könyvtáros szakma képviselőit a kötelesepéldányok számának csökkentése következményeiről.

Szabványosítás – A Magyar Szabványügyi Testületben Vajda Erik távollétében Berke Barnabásné (OSZK) képviseli az MKE-t.

Magyarország kulturális állapota – Az MKE is meghívást kapott az MKM-tól, hogy fejtsse ki véleményét a fenti című nagyszabású vizsgálati program tervzetéről. Az elnökséget a megbeszélésen Nagy Attila képviselte. Az érdeklődők a tervezetet megtekinthetik az MKE titkárságán.

KIK-MKE megállapodás – November 29-én írta alá a megállapodást a két elnök, Zalainé Kovács Éva és Vajda Erik. A megállapodás szövege a szaksajtóban – többek között a 3K 1996. januári számában – lesz olvasható.

KÉT – A Kulturális Érdekegyeztető Tanács november 30-án alakult meg. Az ügyrend aláírása után a következő témák voltak napirenden: az önkormányzatok 1996. évi közművelődési normatívái; az államháztartási reform és foglalkoztatási viszonyok a kulturális közintézményekben a következő három évben; a kulturális közintézmények működési feltételei a következő három évben.

Márai Sándor-díj – A művelődési és közoktatási miniszter Márai Sándor-díjat alapított. Az MKE a miniszter kérésére a díj szakmai kuratóriumába delegált egy könyvtárost Dr. Simon Zoltán személyében.

Az Oktatási Bizottság újjáalakulása – Az MKE égisze alatt újjáalakul az Oktatási Bizottság, többek között a debreceni ajánlások nyomán követésére és egyéb ajánlások kidolgozására. Az előkészületeket Tóth Gyula koordinálja, a munkában Nagy Attila és Ottovay László működik közre az elnökség megbízásából.

Szakszervezetek Nógrád Megyei Könyvtára (SZNMK) – Helyzetkép a szakszervezeti központi könyvtárakról címmel az SZNMK kezdeményezte az MKM-nél egy országos tanácskozás megszervezését az említett intézmények helyzetét, jövőjét, finanszírozási lehetőségeit áttekintésére.

BOBCATSSS – Közeledik a január végi szimpózium időpontja. Idén 11 oktató, 41 könyvtárosszervező és 26 gyakorló könyvtáros jelentkezett. A holland szervezőktől megérkeztek számukra a belépésre jogosító névre szóló meghívók. Értesüléseink szerint 4-6 magyar előadó is szerepelni fog a rangos eseményen.

Szerzői jogi szeminárium – Február 6-án és 7-én lesz az OSZK-ban. Előzetes programját és a részvételi felhívást január elején megküldtük a szervezeteknek, az MKE testületi tagjainak, a könyvtári tanszékeknek, egyes intézményeknek és kollégáknak, akikről feltételeztük, hogy érdeklődnek a szerzői jog könyvtári vonatkozásai iránt.

Angliai tanulmányút – Huszonötven jelentkeztek a kilenc helyre. Az elnökség által kijelölt bizottság január 10-én hallgatja meg a pályázókat. Támogatásért

fordultunk az MKM Könyvtári Osztályához, a Magyar Könyvtárügyért Alapítványhoz és a Könyvtárosképzésért Alapítványhoz.

Gyermekkönyvtári Szekció (GYSZ) – November 23–24-én az OSZK KMK és a GYSZ országos konferenciát rendezett az OSZK-ban a Mai magyar dokumentum piac és a gyermekkönyvtárak címmel. Fogarassy Miklós bevezető előadása után írók, a gyermekirodalom szakértői, a kiadók képviselői, gyermekolvasók és gyermekkönyvtárosok fejtették ki véleményüket.

Kisalföldi Könyvtárosok és Könyvtárak Egyesülete (KKKE) – A KKKE a megyei könyvtárral közösen 1995. november 16–17-én továbbképzést tartott szlovákiai magyar és Győr-Moson-Sopron megyei közművelődési könyvtárosok részére. Vendégeik Pozsony, Galánta, Dunaszerdahely, Érsekújvár és a városok környékének könyvtáraiból érkeztek. Az első napi programban előadások hangzottak el az olvasótáborok szerepéről a gyermekek értékrendjének alakításában és a 10-14 éves korúak irodalmi érdeklődéséről, amit baráti beszélgetés, majd este színházlátogatás követett. Másnap a mosonmagyaróvári ellátórendszerrel ismerkedtek a kollégák, és Dunakilitin megtekintették a nemrég átadott új könyvtárat.

Könyvtárostanárok Szervezete (KSZ) – Ajánlások a helyi tantervek kidolgozásához címmel november 10–11-én Szegeden tartotta hagyományos kétnapos őszi tanácskozását 120 résztvevővel a KSZ. (Az előző hírlevélben már röviden hírt adtunk róla, most dr. Ambrus Andrásné vezetőségi tag kérésére az elismert szakértő előadók nevét is megadjuk, hogy a regionális továbbképzések szervezői is megismerhessék őket.) A NAT-tól a helyi tantervekig címmel Kardos Margittól (OKI) kaptak általános tájékoztatást a résztvevők, majd szakértőként számon tartott gyakorló pedagógusok Bagi Ádámné (Szeged, Csongor Téri Általános Iskola), Oporné Fodor Mária (Budapest, Veres Pálné Gimnázium), valamint Fáykissné Marillai Zsuzsa (Budapest), Haralyi Ervinné (Budapest), Homor Tivadar (Győr), Sáráné dr. Lukátsy Sarolta (Szeged) könyvtárostanárok foglalkoztak a könyvtárpedagógia helyi tantervekben betöltendő szerepével, a könyvtárhasználati ismeretek tervezésének, mérésének kérdéseivel. Az előadásokat mindkét nap végén konzultáció követte. A KSZ ezúton is köszönetét fejezi ki a rendezvénynek helyet adó intézmények munkatársainak, a helyi szervezőknek és a támogatást nyújtó Csongrád Megyei Könyvtárosok Egyesületének.

Műszaki Szekció (MSZ) – Az MSZ novemberi híradójában beszámol az MSZ-nek az Országos Találmányi Hivatal Szabadalmi Tárában tartott rendezvényéről, ahol a résztvevők a gyakorlatban is megismerkedhettek a hivatal hagyományos és számítógépes szolgáltatásaival.

Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Szervezet – November 22-én Dr. Kiss Gábor országgyűlési képviselő, a Kulturális Bizottság tagja volt a szervezet vendége. Előadásának témái a következők voltak: a szakmai törvénykezés parlamenti törvényesítéséről, a kormány kulturális politikája, a levéltári törvény.

Társadalomtudományi Szekció (TSZ) – A TSZ 8. sz. körlevele beszámol a Central European University akkor még avatás előtt álló könyvtárában lezajlott látogatásról, amelyen huszonötven vettek részt. – December 5-én nagy érdeklődés mellett került sor a TSZ szervezésében a 16–18. századi könyvek számítógépes feldolgozásának problémái című egynapos konferenciára, amelynek programját előző számunkban már előre jeleztük. Tudomásunk szerint a szaklapok

közölni fogják az előadások legjavát. – December 15-én az MTA Könyvtárában Murányi Lajos ismertette a könyvtári törvényhozási szemináriumon szerzett tapasztalatait és benyomásait, valamint Bánhegyi Zsolt tartott beszámolót a Special information centres' resource management c. brightoni szemináriumról.

Zempléni Könyvtárosok Szervezete (ZKSZ) – Halász Magdolna elnök arról tudósította a hírlevelet, hogy a ZKSZ tagjai 1995. november 9-én az Ismerkedés a helytörténeti gyűjteményekkel c. rendezvénysorozat keretében a harmadik előadást hallgatták meg Patak kincse, a Vöröstorony címmel. A házigazda Dr. Dankó Katalin múzeumigazgató volt, aki a nemrég megnyílt Vöröstoronyban végigvezette a vendégeket és bemutatta a Perényiek kora című időszaki kiállítás anyagát is. A ZKSZ tagjainak visszajelzéseiből kiderült, hogy mindhárom szakmai tanácskozás jól sikerült. Megismerkedtek a testvérintézmények állományával, szolgáltatásaival, a helytörténeti kutatások nem könyvtári színtereivel.

25 éves a szombathelyi Megyei Könyvtár – Meghívás érkezett december 14-ére a Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár szakmai napjára (Szükségletek – igények – könyvtárak). A könyvtárban a huszonöt évet bemutató kiállítást is szerveztek, valamint születésnap ajándékként „amnesztia-napot” tartottak a késedelmes olvasóknak. Ottovay László főtitkár levélben kívánt az elnökség nevében is sok sikert a könyvtár minden dolgozójának az elkövetkezendő huszonöt évre is!

Német meghívás – 1996 márciusában Halle an der Saale egyetemi és tartományi könyvtárában tartja közös éves vándorgyűlését három német könyvtáros-egyesület, amelyre meghívták az MKE elnökét is.

Számlaszám-változások – Az OTP-nél megváltoznak a számlaszámok. Megismételjük kérésünket, hogy a szervezetek FELTÉTLENÜL jelentsék be a titkárságnak az új számaikat. A titkárság vállalja, hogy az összesített jegyzéket megküldi minden szervezetnek.

Előzetes rendezvénynaptár:

- 1996. január 29–31. 4. BOBCATSSS-szimpozium, Budapest, OSZK
- 1995. február 6–7. Szerzői jogi szeminárium
- 1996. február 18–március 1. Nagy-britanniai tanulmányút
- 1996. május 13–16. 7th Joint European Networking Conference, Budapest, MTA
- 1996. augusztus 7–9. Az MKE 28. vándorgyűlése, Debrecen
- 1996. augusztus 27–30. Workshop '96, Debrecen

Állást keres: Olvasószolgálati vagy más munkakörben elhelyezkedne Juhász Ágnes, aki egyetemi könyvtár szakos végzettséggel rendelkezik. Értesítést vár a 1131 Budapest, Keszkenő u. 5. II. 5. címen. – Iskolai könyvtárosként, olvasószolgálati/tájékoztató munkakört, sajtófigyelést vállalna Szalai Tamásné. Főiskolai könyvtár-magyar és egyetemi magyar szakos végzettséggel, passzív olasz nyelvismerettel rendelkezik. Címe: 1165 Budapest, Orsika tér 5. Lakástelefonja: 403-6041.

Ez alkalommal sajnos nem érkezett be közlésre szánt állásajánlat.

Illusztrációk:

Borító II.: Rosta Erzsi (Budapest), 8. old.: Fehérvári Éva (Bánréve),
11. old.: Mayer Irén (Budapest), 15. old.: Zsombolyai Mária (Oroszlány),
22. old.: Vassné Papp Cecília (Ózd), 27. és 49. old.: Tóthné Árvai Erzsébet (Miskolc), 29.
old.: Kissné Sípos Lídia (Győr), 40. old.: Szabó Ibolya (Budapest),
46. old.: Lizák Pálma (Budapest), 55. old.: R. Árvay Ágota (Budapest),
Borító III.: Simonffy Jolán (Szováta, Erdély).

